

Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén*

A román polgárság elhelyezkedése Magyarország társadalmában

A dualizmuskori Erdély, mint ismeretes, Ausztria-Magyarország, pontosabban az akkori Magyarország egyik alkotórésze volt. A történeti Erdélynek 1910-ben — magyar statisztikai adatok alapján — 1 470 021 román (55%), 918 217 magyar (34,3%), 234 085 német (8,7%), s 2% más anyanyelvű lakosa volt.¹

Ha a későbbi értelemben vett Erdélyt (Erdély, Bánság, Máramaros és a Körösök vidéke) egészében vizsgáljuk, akkor sem számottevő a népességi mutatók változása.² Erdély nemzetiségi térképét az a tény bonyolítja, hogy a különböző nemzetiségű lakosság jobbra egymással elkeveredve élt. Fogaras megyében például — ahol a román lakosság számaránya a legnagyobb — még mintegy 12% magyar lakos volt. A városok lakossága az iparosodás és a kereskedelem, a közigazgatási apparátus és nem kis mértékben a kulturális intézmények révén már korábban is magyar többséget mutat. Azt, hogy a románság a városi népességnek mindössze 17,9%-át alkotta,³ a történelmi örökség mellett elsősorban abban kell látnunk, hogy a magyarországi román társadalom kapitalista jellegű felbomlása, tulajdonképpen csak igen kis mértékben következett be. Ennek az átalakulásnak a kezdetlegessége különösen „felül” volt érzékelhető, mert amíg a történeti Erdélyben a többségében föld nélküli mezőgazdasági munkások 61,7%-át, a mezőgazdasági cselédek 68%-át,

---

* Az 1918-as forradalomnak kiterjedt irodalma van. A magyar munkák kimerítő felsorolását és ismertetését ld.: *Siklós András*: Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások (Bpest. 1964, 205 l.) c. kötetben. Az események legújabb feldolgozását adja *Hajdu Tibor* könyve: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom (Bpest. 1968, 471 l.). A forradalom erdélyi eseményeivel a magyar marxista történetírás nem foglalkozott. Az újabb román történeti irodalomból elsősorban három nagyobb tanulmányra támaszkodhattam: *V. Liveanu*: 1918. Din istoria luptelor revoluționare din România. București. 1960, 678 l., *Din istoria Transilvaniei. II.* (București. 1961), *M. Constantinescu* stb.: Zur nationalen Frage in Österreich-Ungarn 1900—1918. Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900—1918. Bpest. 1966. A legújabb román irodalom reprezentatív kötete — *Desăvârșirea unificării statului național român* (szerk. M. Constantinescu és Șt. Pascu). București 1968, 515 l. — e munka elkészülte után jelent meg. Lényegében az ebben a kötetben kifejtett koncepciót követi az 1968-as évforduló alkalmából publikált, egyébként különböző színvonalú munkák egész sora.

¹ Összesen 2 678 367 lakos. Les negociations de la paix hongroise. Tome I. Bpest. 1920, 54., 167. l.

² 5 265 444 lakosból magyar anyanyelvű 32,4%, román 53,2%, német 10,6%; 1910-es adatok alapján. Les negociations de la paix hongroise. I. köt. 166. l., az 1930-as népszámlálás szerint a fenti terület népességének 24,4%-a magyar, 57,8%-a román, 9,8%-a német, 3,2%-a „zsidó” volt. Ld. a román statisztikai intézet adatait a *La Transilvanie*, București 1938, 816. lapján.

³ Les negociations de la paix hongroise I. köt. 154—163. l.

az 5 holdnál kevesebb földtulajdonnal rendelkező parasztság 71,6%-át,⁴ együttvéve a mezőgazdasággal foglalkozók 64,9%-át románok alkották, addig az általános gazdasági pályákon a román értelmiségnek mindössze 6,6%-a, az állami kinevezéstől vagy megerősítéstől függő munkahelyeken — jobbára a közigazgatásban — csupán 24,5%-a kapott helyet.⁵

A statisztikai adatok különösen kedvezőtlen képet adnak akkor, ha az erdélyi románokat önmagukban vizsgáljuk. Ekkor ugyanis kitűnik, hogy a román népesség 86,3%-a földműveléssel, körülbelül 8%-a iparral foglalkozott, és mindössze 1,4%-a volt értelmiségi, mely utóbbi az erdélyi intelligenciának mintegy 20%-át képezte, ráadásul ez is jórészt egyháziakból tevődött össze. Erdély ipari népességéből (munkás, tisztviselő stb.) 1914-ben kb. 27,1% (132 672) volt román.⁶

A történeti Magyarország gyors ipari fejlődése ellenére Erdély gazdasági és társadalmi viszonyait tehát továbbra is az agrárstruktúra határozta meg. A nagy- és középbirtok zöme (kb. 64%-a) magyar, 28%-a román volt. Utóbbiból azonban mindössze 3 tucat haladta meg az 1000 holdat.⁷

Erdély gazdasági életében a román agrárstruktúra kiegészítő részeként nem jelentéktelen szerepet játszottak a román bankok. 1914-ben 156 román bank, takarékpénztár és földhitelintézet 36 672 214 K alaptőkével és 13 185 353 K tartaléktőkével rendelkezett.⁸ Egészében szembeűnő, hogy a román tőke alig érdekelt az iparban, viszont jelentős súllyal (21,0%) szerepel a hitelügyletben. A legnagyobb román pénzüintézet, az 1871-ben alapított „Albina” ezen belül 23%-ot bírt, és valamilyen formában minden román pénzüintézetet ellenőrzött. A viszonylag fejletlen, még fiatal román hitelszervezet elsősorban a mezőgazdaság felé fordult, mivel itt volt a legnagyobb a hitelszükség, s aránylag a legkönnyebb a vetélytársak elleni küzdelem. Ezek az intézetek kölcsönzés mellett parcellázással, ritkábban gabona- és marhakereskedelemmel is foglalkoztak.⁹

A század első évtizedében ezeknek a megerősödő bankoknak a segítségével múlta felül a magyar gazdagparaszti birtokot a román. A tulajdonváltozás, pontosan nem ellenőrizhető számítások szerint 1908—1913 átlagában évi 35 000 holdat tehetett ki.¹⁰ Így azután az 50 és 100 hold közötti birtokkategóriában a románok 47,4%-ban, a magyarok 40,8%-ban részesedtek, míg a románság zömét továbbra is szegényparasztkok tették ki.

Az erdélyi románság élete tehát döntő részben a tipikusan kisparaszti kultúra keretei között zajlott. Ez a kisparaszti földművelő-állattenyésztő

⁴ Uo. 185. l.

⁵ Uo. 183. l.

⁶ Uo. 183, 185. l. — Az egyes nemzetiségi társadalmak struktúráját ismerteti a statisztikai adatoknak az eddigi történeti irodalomtól eltérő, szakszerű elemzése alapján *Katus L(ászló): Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg. Ld. Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900—1918. (Red. von P. Hanák). Bpest. 1966, 149—216. l.*

⁷ Les négociations de la paix Hongroise. I. köt. 181. l., Az agrárstruktúra elemzését ld. még *Kolossa T.* tanulmányában: *Die Agrarfrage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900—1918.* Bukarest. 1966. 152—168. l.

⁸ *N. N. Petra: Băncile românești din Ardeal și Banat.* Sibiu. 1936, melléklet.

⁹ A bankok szerepére ld. *Szász Zoltán: A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzüintézetek állami ellenőrzésére (1902—1904).* Századok, 1966, 1. sz. 118—137. l.

¹⁰ *Bethlen István: A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben.* Bpest. 1913. 15. l. — *Katus: i. m.* 182. l.

kultúra a bázisa a hazai román társadalom vezérkarát szolgáltató, a századfordulón formálódó román középosztálynak.

A magyarországi román polgárság a jobbágyfelszabadítás után megteremtődött nemzeti földbirtokon kifejlődő bankburzoázia körül tömörült. A történelem nehéz körülményeket teremtett fejlődése számára. A román társadalomnak, amely a polgári átalakulásból a dualizmus rendszere következtében a „rosszabbik felet” kapta, a feudalizmusból örökölt egyes intézmények (egyház, egyházi iskolák, határőrvidékek, kereskedőtársulatok) keretében kellett kitermelnie nemzeti burzoáziáját, amely nyomokban 1848-ban is létezett, de még sokáig nem vált jelentőssé. A bankburzoázia kialakulása volt a román társadalom teljessé válásának egyik legfontosabb mozzanata; ez jelentette a minőségileg új, tudatos és képzett, többé kevésbé következetesen harcos polgárságot. Ez a kis csoport — a századfordulón a román bankok által eltartott kb. 500 család¹¹ — lett idővel a csonka társadalmú magyarországi románság „középosztály” vagy néha „intelligencia” néven ismert rétegeinek irány- és jellegadóivá.

Kikből állott a „középosztály”? Lényegében a félezernél több középbirtokosból, az 1914-ben ezret meghaladó banktisztviselőkből, mintegy 40 000-es hivatalnok-pap-tanítórétből, párezres ügyvéd-orvos-újságíró és más szabadfoglalkozásúból, végül ide kapcsolódott néhány száz gazdagparaszt is.

A „középosztály”-ból a legnehezebb helyzetben a tisztviselők és tanítók voltak, hiszen az iskolákat például állandóan fürkészte a túlságosan szigorú állam tekintete, az államsegélyezés pedig a politikai természetű beavatkozások egész sorát tette lehetővé, ugyanakkor, amikor a román iskolák egyrésztének oktatási színvonala éppen attól az államsegélytől függött, melynek összege 1914-ben 1 784 683 K volt.¹² Részben az állami beavatkozás, részben azonban az iskolahálózat modernizálása következtében a román elemi iskolák száma is 1893 és 1914 között számottevően csökkent.¹³ A tanítók mellett a görögkatolikus és a görögkeleti egyház papjai — mint a dualizmuskori magyar állam és társadalom szerves tényezői — szintén részesülhettek államsegélyben, amelynek a két egyházra jutó összege 1918-ban közel 13 millió K volt.¹⁴

Persze ez a nem lebecsülendő állami támogatás távolról sem volt elegendő a románság kulturális szükségleteinek kielégítéséhez. Az analfabétizmus a románok között 1880 után gyors iramban csökkent,¹⁵ de nagyon kevés román tanult a közép- és főiskolákon, s írástudóik száma 1911-ben is csak 11%-kal volt magasabb a romániaiainál.

A román értelmiség, papjaival, tanítóival, a tulajdonképpeni román középosztály túlnyomó többségében közvetlenül népi-, paraszti származású volt. A nacionalizmus virágzása idején maga is nemzeti alapon elkülönül. Erdélyben ráadásul a lassan százados ellenségeskedés, a számos vallásfelekezett, a túltengő nemesi gőg önmagában is megannyi akadálya volt még a közeledési szándéknak is. A hivatalnoki kar nemzeti alapon szintén szétválk egyrészt a meglehetősen korlátozott számú román tisztviselő gárdára (Erdélyben az állami tisztviselők 5,4%-a, a megyei és városi tisztvise-

¹¹ Revista Economică, 1899. 1. sz.

¹² 2170 községi és egyházi iskolából 1480-at érintett. Les negociations de la paix hongroise. III/A. 272—273. l.

¹³ Les negociations de la paix hongroise. I. köt. 179., 240—241. l.

¹⁴ Uo. III/A. 276—277., 281. l.

¹⁵ Uo. 180. l.

lők 7,4%-a, a jegyzők 20,8%-a volt román) és másrészt a divatos urambátyám rendszerben karriert hajszoló dzsentrikre, akik ellenségesen viseltek nemzetiiségi tisztviselőitársaikkal szemben, hisz „a dzsenti előtt a nemzetiiségi egyenlő a nullával”. A román értelmiség nem találja meg a helyét a magyar társadalomban. „Mit keresnénk mi, dicső ős nélküliek és rangtalanok olyan társadalomban, ahol a kurtanemesnél, biztosítóhivatalnoknál kezdődik a nagyságos cím” — fakad ki egy elfogulatlan kortárs.¹⁶

Az állami hivataloktól nagyrészt elszigetelt, az emelkedés lehetőségétől megfosztott értelmiség kénytelen a szabadfoglalkozásokból megélni, s mivel így nem függ szorosan a magyar burzsoázia hatalmi gépezetétől, érdekei sem kötik a „magyar államegységhez”, elidegenedik az államtól, s ami talán mégis odafűzi: a tradíció, az előző nemzedéktől átöröklött dinasztiahűség, saját erejének csekély volta. A Habsburg Monarchiát a századforduló nemzedéke is realitásnak fogadta el, célként annak gyökeres vagy mérsékelt reformját tekintette. Van bizonyíték arra is – főként utólagos –, hogy éltek vágyak egy összromán állam megteremtésére; erről azonban a világháborúig konkrét politikai elgondolás nem alakult ki.

Az erdélyi román polgárság részéről nyílt irredenta programok nem fogalmazódtak meg, s ilyenekhez a román kormány odaát sem nyújtott politikai támogatást. A két nagyhatalom közé ékelt Románia állami függetlensége fölládozása nélkül nem juthatott jelentős területgyarapodáshoz. Minden románok által is lakott terület egyesítését csak a Monarchia és a cári Oroszország egyidejű összeomlása hozhatta meg. Erre azonban 1917 előtt senki sem számíthatott.

A más nemzetiségűekkel szemben mintegy zárt nemzeti társadalmak szembenállásának idején egyetlen „nyitott” osztály van, amelyben a nemzeti különbségek elhalványulnak, s egymásra találnak az ország különféle nyelveket beszélő, de egysorsú elemei: a munkásosztály. Száma a tágabb értelemben vett Erdélyben meghaladta a negyed milliót. A háborút megelőzően ez a munkásság igen tarka nemzetiségi megoszlást mutatott, de a magyar munkásság volt túlsúlyban.¹⁷ A munkásosztály, amelynek pártja ideológiai problémákkal küszködve ugyan, de megpróbálta tömöríteni a nemzetiségieket is,¹⁸ a háború kitörése előtt nemcsak az egyetlen szervezett haladó erőt, hanem egyben a magyarországi — tegyük hozzá, hogy bizonyos fokig a monarchiai — népek közötti reális összekötő kapcsot jelentette.

A román középosztály politikai útkeresése

A kiegyezéskori állam nemzetiségpolitikai rendszere eléggé ismeretes történetírásunkban.¹⁹ Ismeretes, hogy a nem-magyar népeket egyenjogúságukban sértő iskolatörvények, a magyarosító politika frázis-hazafisága, a nem-

¹⁶ *Moldován Gergely*: Magyarok, románok (A nemzetiségi ügy kritikája). Kolozsvár. 1894, 69. l.

¹⁷ Erdélyben az iparral, közlekedéssel és kereskedelemmel, hitelüggyel foglalkozó személyek száma 489 000; ebből 54,6% magyar, 27,1% román és 14,4% német. A kitermelőiparban a román munkásság relatív többségben volt (47,7%). *Les negociations de la paix hongroise*. I. köt. 185. l.

¹⁸ Erre lásd *I. Cicală*: Aspecte din activitatea secției române a Partidului social-democrat din Ungaria în primul deceniu al secolului al XX-lea. *Studii și materiale de istorie modernă*. I. (București) 1957, 369—390. l.

¹⁹ Ld. *I. Tóth Zoltán*: A nemzetiségi kérdés a dualizmus korában. *Századok*, 1956,

zetiségek társadalmi presztizsének állandó kétségbevonása, értelmiségüknek a közéletből való kiszorítása permanens nemzeti sérelem forrása volt.

Az erdélyi románok a dualista rend elleni tiltakozásul már 1869-től passzivitásba vonultak. Az aktivista románok egyideig megpróbálták közvetíteni a kormány és az erdélyi románok között, ez a kísérletük azonban hajótörést szenvedett. 1887-ben a korábbi két irányzat egyesül, és ezzel a passzivitás egy emberöltőre az egész magyarországi román politika irányvonalává válik. Programjuk sarkpontja Erdély autonómiájának követelése volt, ami idővel automatikusan elavult. A passzivitás sem tükrözte a román polgárság egészének elképzelését, mint azt a *Tribuna* (1884) c. lap²⁰ körül csoportosulók tevékenysége mutatja, akik főként a dinasztia segítségével kívánták nemzeti céljaikat nyílt politikai harcban elérni. Amikor azonban ösztönzésükre elkészült a régóta vajdó²¹ Memorandum,²² ez ugyanarra a sorsra jut, mint a *Supplex Libellus Valachorum* óta valamennyi Bécsbe küldött román panaszirat. A sikertelenség következtében beállt válságból a magyar bíróság is segített kilábolni: a külföldön is terjesztett irat értelmi szerzőit perbefogta, lehetővé téve az ügynek a Román Nemzeti Párt számára erkölcsileg kedvező lezárását.²³

A századforduló után a megerősödő bankokra támaszkodva, a párt felhagy a passzivitással, valójában elejti a tarthatatlannak bizonyult autonómia követelését, s helyébe beveszi az általános választójog, szociálpolitika, a román-ság nemzeti egyénisége elismerésének követelését.

1903-ban Hunyadban egy pótválasztáson országgyűlési képviselővé választják Vlád Aurélt, mint az első aktivista nemzeti politikust. Ezzel a románok újra bekapcsolódnak a parlamenti életbe.

A román polgárság pártja tevékenységében mindig a magyar kormányok magatartásához alkalmazkodott. Ez a politika pillanatnyi megalkuvások sorozatát jelentette. A Balkán-háborúk alatt nyilvánvalóvá vált, hogy jogaik jelentős bővülését csak a nagyhatalmak közötti erőviszonyok megváltozása hozhatja. Románia nemzetközi súlya a Balkán-háborúban megnövekedett, s ezzel együtt nőtt az erdélyi románság politikai jelentősége is. A dualizmus megváltoztatására irányuló bécsi törekvések már korábban is támogatókra találtak az erdélyi románok között is.

Ferenc Ferdinánd trónörökös tervezetése egybevágott a Román Nemzeti Párt (a továbbiakban RNP) egyes politikusainak elképzelésével, hisz ez utóbbiak egy Romániát is magábafooglaló Grossösterreichben — Erdély mellett — az ókirályság feletti politikai hegemoniát is megszerezni vélhették. Mindehhez azonban ki kellett várni a kedvező bel- és külpolitikai helyzetet. Ezért nevezte Goga a RNP vezetőit „az európai konstellációk asztronómusainak”.²⁴ Ferenc Ferdinánd halálával s a világháború kitörésével a terv egyelőre

3. sz., továbbá A nemzetiségi kérdés az imperializmus korában. Ld. *I. Tóth Zoltán: Magyarok és románok*. Bpest. 1966, 448—481. l.

²⁰ A *Tribunára* ld. *Biró Sándor: A Tribuna és a magyarországi román közvélemény*. Kolozsvár. 1942, 98 l. és *I. Slavici: Lumea prin care am trecut*. București. 1930, 107. l.

²¹ *Ioan Georgescu: Ioan Rațiu*. Sibiu. 1928. 57. l.

²² Ld. *Vasile Netea: Istoria Memorandului*. București. 1947. 482 l.

²³ *V. Liveanu: 1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*. București. 1960. 660—661. l. *Netea: i. m.* 161—401. l.

²⁴ *Liveanu: i. m.* 62. l. Ennek az irányzatnak volt az ideológiai megfogalmazója a Replika-per egykori szereplője, *Aurel G. Popovici*. Lásd: *Die Vereinigten Staaten von*

elesett, de az irányzat tovább élt, mivel a háború²⁵ a taktikázási lehetőségek egész sorát nyitotta meg, hiszen nem volt kizárva, hogy a nagyhatalmú új pártfogó (Németország) részben az erdélyi románoknak adandó nagyobb engedményekkel akarja Romániát a központi hatalmaknak megnyerni. Többszöri kísérletezés után azonban kiderült, hogy Németország ebben a kérdésben tehetetlen.²⁶ Tisza István miniszterelnök határozottan szembeszállt minden német nyomással, s a német kormánynek egy bizonyos fokon túl már kockázatos lett volna a magyar kormányra gyakorolt presszió fokozása. A beláthatatlan bonyodalmakba való keveredés ellenértékül 1915 tavaszán Vajda-Voevodék²⁷ amúgyis igen kétes értékű ajánlatot tehettek. Vajda-Voevod csupán javasolta Brătianu román miniszterelnöknek, hogy amennyiben Németország garantálja Erdély és Bukovina autonómiáját a meglévő állami keretek mellett, Románia lépjen hadba a központi hatalmak oldalán, s a Monarchia-ellenes romániai közvéleményt néhány erdélyi román politikus propaganda célzatú kiutazásával²⁸ meg lehet nyugtatni. Az alku realitását nagyban csökkenti az a tény is, hogy ezekben a napokban jelentkezik C. Diamandi követ a román királyság területi igényeit részletesen feltüntető térképpel Pétervároton (április 9.), s bár az orosz előnyomulás megáll és Szazonov nem fogadja el a román javaslatot,²⁹ ez annyit mégis megmutat, hogy a központi hatalmak még ilyen „román-ellenes antanthangulat” periódusában sem tudták ígéreteikkel túllicitálni a szövetségeseket.³⁰ A legtöbbet ígérő elképzelés, amely szerint a központi hatalmak és Románia közötti kapcsolat szorosabbá válnék, még mindig a Popovici-féle Grossösterreich,³¹ ennek azonban még a szubjektív feltételei

---

Grossöstex-reich. Leipzig. 1906; irányzatának magyarországi reprezentánsa Vajda-Voevod Sándor volt.

²⁵ Románia hadbalépésének előtörténetére lásd *V. A. Emeț: Contracțiunile dintre Rusia și aliații în legătură cu intrarea României în război. 1915—16. Analele româno—sovietice, seria Istorie, 1957. 2. sz. 73—110. l., illetve Száz Zoltán: „The Transilvanian Question”: Romania and the Belligerents, July—October 1914. Journal of Central European Affairs 1954. 1. sz. 338—351. l.; V. N. Vinogradov: Vnutripoliticseskaja borba v Rumünii na kanune jejo vsztuplenija v pervuju mirovoju vojnu. Novaja i novejsaja izstorija, 1962. 6. sz. 98—112. l.*

²⁶ *V. G. Cădere: Pregătirea diplomatică a unirii Transilvania Banatul Crișana Maramureșul 1918—1928. București. 1928. I. köt. 103—119. l. — Iuliu Maniu: Unirea Ardealului cu România. Cluj. É. n. 14. l. — T. Mihali: Amintiri politice despre unire. Generația Unirii, 1929. máj. 10. 3. sz. 1—4. l. — A legújabb román kutatásokat ld. C. Nuțu: Noul activism și lupta pentru unitatea de stat (1905—1918) c. adatgazdag tanulmányában. Desăvârșirea unificării... 118—120, 128—131. l.*

²⁷ A magyar politikai életből ismert román nevek helyesírása *Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában c. forráskiadványában (I—IV. 1952—1966) követett gyakorlat szerint történik.*

²⁸ *I. Rusu-Abrudeanu: Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat. București. 1930, 322. l., Liveanu: i. m. 151. l.*

²⁹ *V. G. Cădere: i. m. 105. l.;* már 1914. okt. 1-én megkötöttek egy olyan orosz—román semlegességi szerződést, amely figyelembevette Románia területi igényeit is. *Világtörténet. VII. köt. Bpest. 1965. 515. l.*

³⁰ Ekkor már létezett egy titkos megállapodás a francia kormánnyal is (1915. márc. 8.), melynek értelmében Franciaország „szerszámok” fedőnéven hadianyagot szállít Romániának. *C. Kirîțescu: Ion I. C. Brătianu în pregătirea războiului de întregire. București. 1936. 18. l.*

³¹ Czernin emlékiratában leírja, hogy N. Filipescu román politikus szerint az erdélyi kérdést Romániának a Habsburg-birodalomba történő belépésével lehetett volna megoldani. *O. Czernin: Im Weltkrieg. Berlin. 1919. 107. l. — Románia magatartására ld. még Szász Zsombor: Die Entstehung Grossrumäniens. Die siebenbürgische Frage (Red. Em. Lukinich). Bpest. 1940, 102—175. l.*

sem voltak meg; a román királyság népének és vezetőkörének — a magyar kormányról nem is beszélve — egyaránt idegen elképzelés volt.

Az erdélyi román politikusok másik csoportja (pl. Miháli T., Vlád A., Pop György) képviselte a párt ún. hagyományos irányzatát, ők álltak közelebb a magyar kormányhoz és mindig készek voltak lemondani az általános választójog követeléséről, az autonómiáról, néhány tanügyi és nyelvi engedmény, de főként egy pár tucat román többségű választási kerület biztosítása reményében. Ezek azonban véleményüket nyilvánosságra hozni nem merték, s a párton belül is olykor kisebbségben maradtak.

A harmadik irányzat az értelmiségi-kispolgári csoport volt. A „fiatalok” — ahogy őket nevezték — a háború alatt Romániában nyíltan propagálták az antantpárti hadbalépést (Goga O., Lucaciu E., Tăslăuanu O., Pop Ghiță stb.).³²

Az erdélyi román politikusok, amikor még nem lehetett előre tudni, hogy milyen lesz a viszony a dunai királyság és a Monarchia között, óvatos diplomáciával oldották meg az állásfoglalás kényes kérdéseit. Bukaresti látogatásaik során az antantpártiaknak kijelentették, hogy akarják Erdély és Románia egyesítését, a központi hatalmakat támogató politikusok előtt pedig hangsúlyozták, hogy nem óhajtják az uniót. A háború után kijelentették, hogy az antantbarát nyilatkozatuk volt őszinte.³³

Románia hadbalépésekor — 1916. aug. 27. — a Román Nemzeti Pártban is meghasonlás következett be. Napok alatt nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a háború kimenetelét Románia hadbalépése egyáltalán nem döntötte el, s a Nemzeti Párt a kormány haragját nem akarván magára vonni, gyakorlatilag hozzájárult a hűségnyilatkozatok megtételéhez.³⁴ Ténynek látszik, hogy az erdélyi románok szimpátiája a román csapatokkal szemben kisebb volt, mint azt a román vagy a magyar hivatalos körök várták. Ferdinánd király szerint „maguk az erdélyi románok is ellenséggé váltak”, s Iorga is megjegyezte, hogy „soraikból egyetlen köszöntő szó nem hangzott el, amikor 1916-ban a román hadak átlépték a határt”.³⁵ Ezek persze túlzások, sokan örültek. A többség azonban tartózkodó volt. Álláspontjukat a központi hatalmak katonai fölénye utólag igazolta, akárcsak a komoly internálások és a „felségárusítási” perek, amelyeket 1916 végén és 1917 elején többszáz román személy ellen indítottak, ámbár egyrészüket „a további vizsgálat megejtéséig szabadon bocsátották”. Súlyos gondot jelentett az ún. kultúrzóna bevezetése is.³⁶

Románia hadbalépése és veresége jelentéktelenségre kárhóztatta a Román Nemzeti Pártot. Csak a határoktól távol élő nyugati emigránsok (Pl. Popovici Aurél) szólaltak meg néha, de senki sem hallgatott rájuk.³⁷

³² *Maniu*: i. m. 12. l.

³³ *Liveanu*: i. m. 149. l.; az egész kérdéshez még *I. Maniu*: Ardealul în timpul războiului. Cluj. 1921. 41 l. ill. *Szász Zsombor*: i. m.

³⁴ Ilyenek Vajda-Voevod nyilatkozatai a bécsi Reichspostnak, Pop C. István szeptember 5-i nyilatkozata a magyar parlamentben, végül 1917 februárjában mintegy 200 vezető és egyházi személyiség írta alá a hűségnyilatkozatot. *Liveanu*: i. m. 152. l.

³⁵ *Szász Zsombor*: i. m. és *N. Iorga*: Supt trei regi. București. 1932. 288. l. *Al. Marghiloman*: Note politice. II. köt. București. 1927. 221—223. l.

³⁶ Országos Levéltár, Igazságügyi Minisztérium iratai, 421/36 res. 1917. febr. 22.; *Din Istoria Transilvaniei* II. (h. n., é. n.) 327. l.; a kultúrzónára uo. 402. l. és *Jancsó Benedek*: A román irredentista mozgalmak története. Bpest. 1920. 436—437. l.

³⁷ Lásd írásait: *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*. Paris—Lausanne. 1918, 230 l.

A Monarchia összeomlása és a polgári forradalom győzelme Erdélyben

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme egyben a közép-kelet európai politikai viszonyok gyors és gyökeres megváltozását jelentette. Mindaddig, amíg az itt élő népek szomszédságában létezett a cári Oroszország, addig annak Közép-Kelet európa irányába kifejtett előretörésével szemben — az egyensúly érdekében — a Habsburg-birodalomnak megvolt a maga történelmi szerepe.³⁸ Az orosz forradalom győzelmével, Németország háborús végelgyengülésével együtt gyöngülő Osztrák-Magyar Monarchia nemzetközi politikai szempontból is tulajdonképpen feleslegessé vált.

Ezzel azonban még nem dőlt el a gazdasági egységet képező 50 milliós birodalom sorsa. A történelem több lehetőséget kínált fel, kérdéses volt, vajon melyik realizálódik.

Lehetségesnek látszott az is, hogy az itt élő elnyomott népek egymásra találjanak, miként az az orosz forradalomban történt, s bár az Oroszország és Ausztria-Magyarország helyzete közötti számos hasonlóság mellett legalább annyi különbözőség is fennállott, a burzsoáziának sok erőfeszítésébe került, hogy egy ilyen proletáregység kialakulását meggátolja. A nemzetek önrendelkezésének wilsoni változata indirekt módon ilyen funkciót is betöltött.³⁹

Az antant nehezen döntött a Monarchia sorsa fölött. A francia politikusok inkább a Habsburg-birodalom felbontását tartották célszerűnek, míg az angolok⁴⁰ és az amerikaiak⁴¹ inkább a konzerválás hívei voltak, amelyben kétségtelenül szerepet játszott az Európa eljövendő erőviszonyaira vonatkozó elképzelések közötti ellentét.

Bárhogy alakult is a nyugati hatalmak álláspontja ebben a kérdésben, minden antant-politikus előtt nyilvánvaló volt, hogy a Monarchia helyén nem keletkezhet „légüres tér”, hanem olyan állam, vagy államok sora, amely a jövőben Németországgal és a kommunista Oroszországgal szemben egyaránt biztosítja az egyensúlyt.

1918 tavaszán úgy látszott, hogy a bukaresti béke miatt az Antant az Erdélyt Romániának ígérő 1916-os titkos szerződést már nem tekinti érvényesnek. A Monarchia katonai gyengesége, különbéke-kísérleteinek bizonytalansága láttán azonban 1918 nyarán már Lansing is a Habsburg-birodalom felbontására ösztönözte Wilsont,⁴² s ősz felé az angol és francia miniszterelnök ígéretet tett a párizsi „román egység tanácsának” a románok uniójára vonatkozóan. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban, hogy az Egyesült

³⁸ Engels, F.: Die Rolle der Gewalt in der Geschichte. Marx—Engels—Lenin—Stalin zur deutschen Geschichte. Bd. II/2. Berlin. 1954. 1064. l. — Az antant álláspontjára lásd Victor S. Mamatey: The United States and East Central Europe 1914—1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda. Princeton University Press. 1957. 150. és kk. l. valamint Liveanu: i. m. 87—90. l.

³⁹ Szociális forradalom, 1918. okt. 16.

⁴⁰ Mamatey: i. m. 176. l.

⁴¹ Az amerikai álláspont változására ld. még V. Stoica: În America pentru cauza românească. Bucureşti. 1926, 82 l.; A különbéketárgyalásokra általában: A. J. May: Woodrow Wilson and Austria-Hungary to the end of 1917. Festschrift für Heinrich Benedikt. (Hrsg. H. Hantsch u. A. Novotny.) Wien. 1957. 213—234. l. — G. A. Macartney — A. W. Palmer: Independent Eastern Europe, a History. London. 1962. 39—96. l. illetve V. Turok: Ocserki v istorii Avsztrii (1918—1929). Moszkva. 1955. 56. és kk. l. — Újabb mű: Vasile Netea: The Year 1918 in Romania. East European Quarterly. 1969. 1. sz. 71—93. l.

⁴² Mamatey: i. m. 267. l.

Államok álláspontja a román kérdésben elég lassan kristályosodott ki, hiszen az elnök október 18-án a Monarchia békeajánlatára tett válaszában csak a csehek és délszlávok nemzeti igényeinek kielégítését tartja fontosnak, míg a románokra vonatkozóan Lansing azt írja naplójában, hogy őket nem volt hajlandó külön deklarációban megemlíteni,⁴³ Stoica, Románia másik amerikai ügyvivője hasonló választ kapott.⁴⁴

A Wilson választ megelőző hetekben igen élénk lett a politikai élet. Még a Monarchia békejegyzéke előtt a birodalmi tanácsban képviselt bukovinai románok nevében Isopescu-Grecul képviselő önálló államiság létrehozását követelte, természetesen a birodalom keretében.⁴⁵ Ezt az álláspontot lényegében az erdélyi román politikusok is magukénak vallották, ami a román nemzeti komité október 12-i nagyváradi gyűlésének határozatából kiviláglik. Céljukról a sajtónak így nyilatkoztak: „követelni fogják a magyarországi nemzetiségi politikusoknak a királyhoz való meghívását ... ki fogják nyilatkoztatni, hogy a magyarországi románságnak nincsenek elszakadási törekvései... hanem csak a románság önrendelkezési jogát kívánják a wilsoni 14 pont alapján”.⁴⁶ A komité határozata nyomán mondotta el sűrű közbekiáltások közepette Vajda-Voevod Sándor a magyar parlamentben az utolsó nagyobb nemzeti párti beszédet. A román polgári történetírásban „függetlenségi nyilatkozatnak” nevezett határozat a magyarországi román nemzet számára „teljes nemzeti szabadságot” követel, hogy maga dönthesse sorsáról. Követeli, hogy a komité ismerjék el a román nemzet állami helyzetéről dönteni egyedül jogosult szervként. A nyilatkozat nem váltott ki nagyobb felháborodást,⁴⁷ hiszen ehhez a fellépéshez a Monarchia federatív átalakításának már szelvében-hosszában hivatalosan terjesztett gondolata adta meg a döntő lökést.⁴⁸

Azok az erdélyi magyar politikusok, akik látták, hogy itt alapvető változások vannak kibontakozóban, hajlottak bizonyos engedményekre. A függetlenségi párt kolozsvári vezére, Apáthy István október 14-én levelet intézett Károlyi Mihályhoz, amelyben koncessziók gyanánt célszerűnek tartja, hogy „a közigazgatás néppel érintkező közegei kötelezően beszéljék tökéletesen a nép nyelvét. Az illető nemzetiség kiküldött bizalmi tanácsa ellenőrizze ennek betartását. A Belügyminisztériumban minden nemzetiség külön ügyosztályt kaphatna, a 10%-nál nagyobb nemzetiség külön minisztert kap (ez maximum, alkudozás tárgya)... hogy vármegyéket engedjünk át, arról persze szó sem lehet, de nem lehet szó Magyarországnak önkormányzati területekre való átalakításáról sem.”⁴⁹

Ilyen merev tanácsok vétele után kezdődtek október 18-án este Károlyi és Jászi első tárgyalásai a román komité megbízottaival. Károlyi egy Erdély

⁴³ *Liveanu*: i. m. 459. l. — Lahovaryt, Románia washingtoni követét Lansing felháborította közönyösségével. *Mamatey*: i. m. 376—377. l.

⁴⁴ *Liveanu*: i. m. 460. l., holott szept. 15-én (vagy 20-án) Masaryk, Paderewsky, Hlinković mellett Stoicának is kijelentette Wilson, hogy „támogatja a kettős monarchia elnyomott népeinek törekvéseit”. Ld. *Cădere*: i. m. 106. l.

⁴⁵ Bukovinára lásd *Erich Prokopowitsch*: Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina. München. 1959. 70. l.

⁴⁶ Aradi Hírlap, 1918. okt. 12., Gazeta Poporului, 1918. okt. 27., vö.: *M. Constantinescu* stb.: Zur nationalen Frage in Österreich-Ungarn (1900—1918)... 118—120. l.

⁴⁷ *Jancsó*: i. m. 456. l.

⁴⁸ Az okt. 16-i császári manifesztum nyomán másnap Isopescu-Grecul Bécsben öt képviselőtársával megalakítja a román „nemzetgyűlést”.

⁴⁹ Országos Széchényi Könyvtár kéziratára, Apáthy-iratok. Quart. Hung. 2955.

sorsát eldöntendő népszavazás mellett foglalt állást, de ezt a komité nevében Vlád Aurél kategorikusan visszautasította. A román vezetők ekkor elsősorban arra akartak biztosítékot kapni, hogy a majdani Károlyi-kormány hozzájárul egy nagy román nemzetgyűlés megtartásához.⁵⁰

A polgári párttal párhuzamosan, egyelőre még önállóan, akcióba léptek a román szociáldemokraták is.⁵¹ Az október 13-i budapesti szociáldemokrata kongresszuson Flueraş Ion küldött útján a szekció kijelentette, hogy „saját érdekünkben támogatjuk a Magyarország demokratizálódásáért vívott harcot, mert ha egyszer ebben az országban elértük a nekünk járó jogokat, ezeket akkor sem veszítjük el, ha más országhoz leszünk csatolva”.⁵² A román szociáldemokraták tehát gyorsabban reagáltak az országban és a diplomáciában végbemenő változásokra, már számoltak egy területi elcsatolás esélyével is. Ugyanakkor kifejezték a Román Nemzeti Párttal szembeni állásfoglalásukat is, mondván: „nem bízhatunk a román nacionalisták jövő politikájában sem, mintahogy nem állunk Brătianu, vagy Take Ionescu pártja politikáján sem, akikről nem tudjuk, mit forgatnak fejükben, de meg vagyunk győződve, hogy ők sem akarnak egyebet, mint amit a fekete grófok akarnak”.⁵³

Mint ismeretes, a Függetlenségi, a Radikális és a Szociáldemokrata pártok megegyezéséből létrejövő Magyar Nemzeti Tanács a nemzetiségi kérdésben az október 26-i kiáltvány 5. pontjában kívánta az új irányvonalat megjelölni: az önrendelkezés, a wilsoni elvek értelmében késedelem nélkül megadandó a nemzetiségeknek („abban a reményben, hogy Magyarország területi integritását ezek az elemek ... biztosabb alapokra helyezik”). Ezen a napon alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága. Elnökül Apathy Istvánt, a kolozsvári egyetem európai hírű tudós rektorát választották, aki azonban régtől fogva „vörös posztó” volt az erdélyi román értelmiség szemében. Alelnökök a színház- és filmrendező radikálistáris Janovics Jenő és a szociáldemokrata Vincze Sándor lettek.

A Wekerle-kormány lemondásával és a forradalom kibontakozásával egyidőben a román szociáldemokraták,⁵⁴ akik egyébként a demokratikus forradalom kezdetén a román polgárságra is nem lebecsülendő befolyással voltak, magyar kollégáik példáját követve kapcsolatba léptek a Román Nemzeti Párttal, s többszöri sürgetésükre⁵⁵ még 1918. október 31-én a budapesti Vadászkürt szállóban megalakult a Román Nemzeti Tanács (Consiliul Național Român). Kezdetben 6 nemzeti párti és 6 szocialista tagja volt, majd a Nemzeti Párt végrehajtóbizottsági tagjainak követelésére ez az összetétel 36 és 6 arány-

⁵⁰ *Cădere*: i. m. 112. l. továbbá *Al. Vaida-Voevod*: Din vremuri grele. Transilvania, 1934. jan.—febr. 1. sz. — *Károlyi Mihály*: Egy egész világ ellen. München. 1923. 387—389. l. Károlyi ködösebb elképzeléseket tulajdonít a román vezetőknek.

⁵¹ A magyarországi román szociáldemokraták körében már a szekció megalakulása (1903) után meghasonlás történt. — Az erdélyi román szociáldemokraták 1917 utáni tevékenységét részletesen elemzi *Al. Porțeanu*: Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania pentru Unire. Desăvîrșirea unificării ... 268—315. l.

⁵² *Adevărul*, 1918. okt. 20.

⁵³ *Uo.*

⁵⁴ A román szociáldemokratákra még *V. Chereșteșiu*: Pătrunderea ideilor marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania. Anuarul Institutului de istorie din Cluj. 1958—1959. 241—270. l.

⁵⁵ A román képviselőket, felkereső munkásdelegáció előtt Vajda-Voevod csak akkor volt hajlandó a Nemzeti Tanács megalakításához hozzájárulni, amikor a szociáldemokraták biztosították őt arról, hogy a magyar kormánynak nem áll módjában ezt a lépést megtorolni. *Tiron Albani*: Douăzeci de ani de la Unire. Oradea. 1938. 158. l.

ban a szociáldemokraták hátrányára módosult. Ráadásul a Nemzeti Párt kikötötte, hogy csak olyan szociáldemokraták delegáltassanak a Nemzeti Tanácsba, akik „nem akadályozzák a határozathozatalt”, nem szállnak szembe a nacionalistákkal.⁵⁶

Ezek a megállapodások már jelezték a következményeket, azt, hogy a munkáspárt és a polgári párt együttműködése nem egy forradalmi mozgalom fellendítését, hanem megelőzését, fékezését fogja szolgálni.

A polgári-demokratikus forradalom budapesti győzelmét körülbelül egy napos késéssel Erdélyben is nagyobb megmozdulások követték. Kolozsvárt már október 30—31-én nagyobb tüntetések voltak. Az egyetemi ifjúság Siegler tábornok, Erdély katonai parancsnoka és Apáthy rektor tilalma⁵⁷ ellenére gyűlést tartott, majd a parancsnokság előtt tüntetett. Ez hozzájárult ahhoz, hogy még aznap kiengedték a politikai foglyokat és megszüntették a cenzúrát. A kolozsvári események főként Észak-Erdélyre voltak nagy hatással, nem annyira a munkásmegmozdulások miatt, mint inkább azért, mert az egész hivatali élet Kolozsvárra volt centralizálva.

A székely vármegyékben a forradalmasodás kisebb mértéket öltött, mint a nyugatibb területeken. A legjelentősebb városban — Marosvásárhelyt — a munkásság megakadályozta, hogy a főispán alakítson nemzeti tanácsot, s az általuk alakított tanácsban helyt kaptak a román polgárság képviselői is.⁵⁸

Fontosabb gyűjtőpont volt Temesvár. Itt a Radikális Párt és a Katonatanács kikiáltotta a bánsági köztársaságot.⁵⁹ Az esemény nagy hatást gyakorolt a környező vidék (Resica, Arad, Lugos) munkásaira. November első napjaiban a mozgalom hullámai tovább gyűrűztek s elérték Szeben vármegyét is. November 2-án az ott állomásozó katonaság fellázadt.⁶⁰ Hunyad megye fejlett vidékén a zsilvölgyi bányászok mozgalmának leszerelésére a Magyar Nemzeti Tanács (a továbbiakban MNT) Erdélyi Bizottságának szociáldemokrata alelnöke táviratot küldött a munkástanácsnak, mondván: „követeléseitek teljesítésének a kormányban szereplő elvtársaitok személye a biztosíték”.⁶¹ Ennek ellenére a munkásság teljesen magához ragadta a hatalmat és semmilyen fölöttes hatóságot nem ismert el többé. A november 17-én odaérkező pánclívonat a felfegyverzett munkásság elől kénytelen volt Dévára visszavonulni. A munkástanács ellenőrzése alá vonta a bányai igazgatóságot, a szénellátást, maximálta az árakat és a munkaidőt. Külön „közellátási biztos” ellenőrizte a bányászok ellátását.⁶² Később a román hadsereg is kénytelen volt a bányászokkal meg egyezni abban, hogy Petrozsényben és környékén továbbra is a munkástanács gyakorolja a közigazgatást.

November első napjaiban véres összetűzések voltak Bihar és Szatmár

⁵⁶ *Albani*: i. m. 159. l.; az aránytelődést kétségbevonja *Porțeanu*: i. m. 313. l.

⁵⁷ *Apáthy István*: Erdély az összeomlás után. Uj Magyar Szemle, 1920. 2—3. sz., 147—176. l.

⁵⁸ *Fuchs Simon*: A kommunista párthoz vezető úton. Korunk. 1957. 10. sz. 1373—1389. l.

⁵⁹ A temesvári munkásmozgalom egyes kérdéseire ld.: *Josef Gabriel*: Fünfundzwanzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung (1870—1920). Temesvár. 1920, 80. kk. l.

⁶⁰ A királyföldi szászokra: *F. Teutsch*: Die Siebenbürger Sachsen in den letzten fünfzig Jahren 1868—1919. Hermannstadt. 1926, 217—277. l.

⁶¹ Párttörténeti Intézet Arch. 1918. A XVI. Eredeti távirat (nov. 3.).

⁶² *Liveanu*: i. m. 482—483. l.; *Kertész, M.* és *G. Chiriță*: Momente din luptele minerilor din Valea Jiului în anii 1917—1920. Studii și materiale de istorie contemporană. II. köt. București. 1962. 43—81. l.

megye bányászközségeiben;⁶³ munkástanácsok egész sora alakult. Mindezek a megmozdulások⁶⁴ a nagyobb központok mozgalmainak hatása alatt bontakoztak ki.

A munkásság és katonaság október 30. — november 3. közötti mozgalma hatására a még meglévő katonai egységek feloszlottak, és így a leghatásosabb elnyomó eszköz — a hadsereg — megszűnt létezni; a parancsnokságok hatáskörében a tiszteken⁶⁵ kívül alig maradt valamilyen effektív erő. Kolozsvárt és Aradon a szociáldemokrata párt a szervezett munkásságot használta fel a rend fenntartására. Ilyen viszonyok között a szakszervezetek befolyása szinte órák alatt megnőtt; általános érvénnyel bevezették a 8—9 órás munkaidőt, s bizonyos fizetésemeléseket is eszközöltek.⁶⁶

Az államapparátus legfontosabb végrehajtó szerveinek megbénulása, illetve széthullása, a munkásság és a katonaság megmozdulásai elősegítették a parasztmozgalmak kibontakozását.

A parasztmozgalmak és a nemzeti tanácsok Erdélyben

A hadügyminiszter leszerelési rendelete az adott helyzetet szentesítette, hiszen a hadsereg amúgy is felbomlott, vagy felbomlóban volt. A lefegyverzés — végső soron ez a kormányrendelet célja — nehezebben volt megvalósítható, mert a katonaság jelentős része egyszerűen nem akart megválni fegyverétől s számos esetben a hazatérő katonák a leszerelés biztosítására kiküldött katonai alakulattal is összetűztek.

Erdély hatványozottan elmaradott, agrárcentrikus társadalmi struktúrája miatt a katonaság hazatérésének fokozott jelentősége volt. Nagyobb megmozdulás csak a hadsereg leszerelése után volt lehetséges, hiszen a hazatérő katonák ideológiailag és forradalmasodás szempontjából messze felülmúlták a falvakban otthonmaradtakat. 489 570 mozgósított erdélyi románból Chereșteșiu szerint 468 483 paraszt volt.

A társadalmi ellentétektől feszülő falvak megmozdulásának kiváltó mozanata elsősorban a budapesti forradalom és az ezt követő vidéki munkás-megmozdulások sora volt. A korábbi egyéni kísérletek, melyek az elkeseredett parasztság valódi hangulatát tükrözték, mintegy előjelei voltak a bekövetkező felzúdulásnak. Októberben például Arad megyében egy hazatérő katona megölte a községi jegyzőt s bírái előtt állítólag kijelentette: „Én csak megkezdtém, de a többiek is így fognak végezni a jegyzőkkel.”⁶⁷

A jóslat valóban bizonyult, mert amikor a november első napjaiban hazatérő katonaság az erdélyi falvakat is forradalmasította,⁶⁸ a parasztok haragja elsősorban a jegyzők ellen fordult. A jegyzők a falvakban szinte egyedül testesítették meg az államhatalmat. Szerepük különösen megnőtt a háború alatt; ők intézték a katonai felmentéseket, az állat- és takarmányrekvirálásokat, a

os

⁶³ P. I. Arch. 1918. A XVII. 7/49.

⁶⁴ P. I. Arch. 1918. A XVI. 7/51—52.

⁶⁵ Az első napokban a tisztek nagyrésze a forradalom híve volt, s napokig nem lehetett karhatalmi alakulatot szervezni. Vö. *Apáthy*: i. m.

⁶⁶ *Liveanu*: i. m. 487. l.

⁶⁷ Aradi Hírlap, 1918. okt. 25.

⁶⁸ Aradi Közlöny, 1918. nov. 3. — Az 1918-as parasztmozgalmakra ld.: *Iosif Kovács*: Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918. Anuarul Institutului de istorie din Cluj. 1958—1959. 313—342. l.

hadiszolgáltatásokat, hadimunkára való kirendeléseket, és ellenőrizték az ármaximálásokat betartását.⁶⁹ Ez a szerepkör már önmagában is elegendő volt ahhoz, hogy a parasztság egységes ellenszenvét kiváltsa, pedig ehhez okvetlenül hozzá kell számítanunk mindazokat a visszaéléseket, amire az egykorú közigazgatási rendszer lehetőséget nyújtott.

A frontot és a kaszárnyákat elhagyó katonaság tehát a paraszttal együtt mozdult meg. Aranyosgerenden a Zichy és Hirsch kastélyt, Csongván Buza Benedek uradalmát dúlták fel, összezúzva a kastély berendezését és szét-hordva a terményt. Drágon Bethlen Ödön, Kisküküllőn Haller Jenő, Maros-úvjárt a Telekyek birtokát, Mezőméhesen a Béli uradalmat támadták meg. Ugyanez a sors érte Bethlen József, Horváth Emil, Kemény Árpád és több más nagybirtokos uradalmát. Számos állami uradalmat is megtámadtak. A megmozdulások során gyakori volt a hatóságokkal való összetűzés, mindaddig, amíg a közigazgatás nagyjából össze nem omlott. A harcok hevességére jellemző, hogy Magyarfráta és Mezőzák parasztsága két napig harcolt a katonákkal.

A megmozdulások eredményeképpen a közigazgatási szervek többnyire véglegesen megbénultak. A naszódmegyei főszolgabíró jelentése szerint a községi előljáróságok már nem működtek, mert a nép magához ragadta a hatalmat.⁷⁰ Hasonló volt a helyzet többek között Verespatakon,⁷¹ Topánfalván,⁷² Pankotán, Ószentannán és Pécskán, ahol többszáz fős tömeg támadta meg a jegyzőségi épületet.⁷³

A paraszti osztályharc a fejlettebb vidékeken — Arad, Ternes, Krassó-Szörény, részben Bihar és Kolozs megyében — volt a legélesebb. „... Kolozs megye összes járásaiban mondhatni a legkevesebb kivétellel a tulajdon negációja, a bolsevizmus és a földosztás tényleges foganatosítása vagy arra irányuló cselekedetek ütötték fel fejüket.”⁷⁴ Torda és Alsó-Fehér megyéből is hasonlókat jelentettek.⁷⁵

A polgári történetírás a paraszttörmeléseket az esetleges nemzeti jegyekből kiindulva, nemzeti mozgalomként tüntette fel. Ez a megállapítás a valóságban azonban csak részben helytálló, a paraszttörmelések forradalmi megmozdulásai minden esetben a nagybirtok és a jegyző, a hatóság, az uzorások, esetleg a pap ellen irányultak. A jelentésekben rendszeresen ismétlődnek az ilyen mondatok: „román papot, jegyzőt épp úgy elűzték itt is mint (magyart) a szintiszta magyar Alföldön” vagy „román és magyar nem egy helyt közösen pusztított”,⁷⁶ vagy „egyaránt fosztogattak román és magyar falvakban”.⁷⁷

Jellemző példa arra, hogy az uralkodó osztályok is tudatában voltak ennek a ténynek, Krassó-Szörény vármegye főispánjának november 6-i jelentése „a román nemzeti mozgalomról”: „A fékevesztett tömeg, amely eleinte csak katonákból állott, lassanként az otthon levő népet is a maga céljának

⁶⁹ 1912. 63. t. c. 24. §.

⁷⁰ P. I. Arch. 1918. A XVI. 1/16 Távirat.

⁷¹ P. I. Arch. 1918. A XVI. 7/52.

⁷² Aradi Hirlap, 1918. nov. 4. és O. L. Nemzetiségi Minisztérium (Nemz. Min.) 1918. VI. t. 414.

⁷³ Aradi Hirlap, 1918. nov. 4.

⁷⁴ O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 839.

⁷⁵ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (MMTVD) V. köt. Bpest. 1956. 328. l.

⁷⁶ Vö.: Aradi Hirlap, 1918. nov. 2—5.

⁷⁷ Din Istoria Transilvaniei. II. köt. 370. l.

nyerte meg és minden olyan tényező ellen fordult, amelyben vagyoni jóléte miatt ellenségét látta ... Azt sem lehetne állítani, hogy ennek valamely nemzet ellen irányuló éle volna, amennyiben tisztán román községekben is történtek fosztogatások. A hozzánk közelfekvő Temesvárott lejátszódott és eleinte külön köztársasági irányzatot szolgáló események ... megyém lakosságára nagy hatással voltak.”⁷⁸

A parasztok támadásai nem álltak meg a nagybirtok összerombolásánál. A földosztás gondolata nem vált ugyan általánossá, de jelentőségét nem szabad lebecsülni, hiszen olyan esetek is előfordultak, amikor „megvalósítják a földosztást, ami aztán helyenként odavezet, hogy, az elvesztett birtokok miatt, a községek hadat üzennek egymásnak”.⁷⁹

A különböző nemzetiségű parasztság együttműködése néha igen fejlett formát mutatott. Szászrégen mellett az egyik községben két magyar paraszt vezetésével elűzték a bérlőt, majd ez a két vezető „meghívást kapott” a szomszédos román községtől a megmozdulás szervezésére.⁸⁰ Hogy mennyire nem kímélte a román parasztság „saját vezetőinek” birtokát sem, arra elég bizonyíték Illésfalva esete. Itt Illésfalvi Pop Györgynek, a RNP idős elnökének 3000 holdas birtokán található minden állatot és fölszerelést szétosztottak. Miháli Tivadar Nagyilondán lövetett a román parasztok közé, élete, de még inkább vagyona védelmében.⁸¹ De megtámadták a Mocsonyiak birtokát, a nagyváradi görögkatolikus püspökség gazdaságait is. Az állami tisztviselők birtokai és a kincstári erdők, gazdaságok, ménésbirtokok a paraszti támadásoknak szintén célpontját képezték.⁸²

A megmozdulások során helyenként jelentős fegyvermennyiség került a paraszto kezébe.⁸³

A népi megmozdulásokkal szemben az állam tehetetlennek bizonyult. Elsősorú megtorló szerve, a csendőrség már november első napjaiban a nagyobb centrumokba koncentrált — hogy legalább a legénység életét biztosítsa. A besztercei csendőrszárny jelentése szerint „a támadások miatt a legtöbb őrs kénytelen volt tevékenységét teljesen beszüntetni”.⁸⁴ Hiábavaló volt a minisztertanács november 4-i határozata a csendőrség létszámának emeléséről,⁸⁵ a helyzeten már nem lehetett sokat változtatni.

A nehézségek tudatában a kormány a nemzeti tanácsokhoz fordult segítségért. Már a forradalom kitörésekor magyar—román—szász közös kiáltványt bocsátottak ki, amelyben felhívták Erdély népeit, hogy „keressék egymással a kapcsolatot a személy- és vagyónbiztonság megóvása céljából”. November 2-án Jászi és az erdélyi nem-magyar népek képviselőiben megjelenő Vlád Aurél, Erdélyi János és Schuller Rezső, tárgyalásokat folytatnak, s

⁷⁸ O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 27. A jelentés a hadsereg helyi erőinek bomlását is közli.

⁷⁹ O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 677.

⁸⁰ *Liveanu*: i. m. 503. l.

⁸¹ *Ioan Georgescu*: George Pop de Băsești. Oradea. 1935. 158. l. — *Komáromi János*: Jászi Aradon. Új Magyar Szemle, 1920. 1. sz., 27—35. l.

⁸² Ld. P. I. Arch. 1918. A XVI. 7/49—52.

⁸³ Nov. 6-án a kápolnokmonostori fegyverraktárt támadják meg és hordják szét készletét. P. I. Arch. 1918. A XVI—7/52. Hunyad megyében a parasztok ágyúkat szereznek a visszavonuló Mackensen hadtesttől. *Ion Clopoșel*: *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*. Cluj. 1926. 69. l.

⁸⁴ P. I. Arch. 1918. A XVI. 7/50—51, 7/4.

⁸⁵ O. L. Minisztertanácsi jkv. 1918. nov. 4.

ennek eredményeként a közoktatásügyi miniszter elrendeli a „kultúrzóna” megszüntetését. A legfontosabb kérdés azonban a rend fenntartása volt, mert mint Jászi elmondotta — „előbb arról konferáltunk, miként lehet az erdélyi részekben a rendet és a nyugalmat fenntartani. Ebben a kérdésben teljes egyetértés volt közöttünk.”⁸⁶

A kormány és a helyi hatóságok ösztönzésére ott is alakultak tanácsok, ahol a népmozgalom nem hozott létre ilyeneket. Ebből kifolyólag Erdélyben is alapvetően két tanácstípus alakult ki: a forradalmi, illetve a forradalom által létrehozott szervek, másrészt a régi államapparátus vezetőiből (esetleg kibővítve) alakított tanácsok.⁸⁷ A tanácsok, különösen az utóbbi típusúak, igyekeztek mindent elkövetni a mozgalmak leszerelése érdekében.

A konzervatív és a radikálisabb nemzeti tanácsok egyaránt arra törekedtek, hogy propagandával, nemzeti jelszavakkal szereljék le a szociális megmozdulásokat. A román nemzeti tanácsok nagy részében jelentős szerepet játszó papok Arad környékén pl. a román falvak népét a megyeszékhelyre vitték és feleskették a Központi Román Nemzeti Tanácsra, s egyben arra, hogy „ne emeljenek kezét testvéreikre”.⁸⁸ Másrészt igyekeztek elhitetni a paraszttal, hogy megmozdulásuk nemzeti jogait veszélyeztetné, mondván: „óvakodnunk kell, hogy ne történjenek olyan jelenségek a nem-románok ellen, ... amelyek ellenségeinknek olyan alapot szolgáltatnának, hogy megkísérelhetnék vádlott szerepüket a vádlóival felcserélni”.⁸⁹ A magyar kormány is arra hivatkozott, hogy nem szabad az antantnak okot szolgáltatni az ország egyes pontjainak „stratégiai szempontból” történő megszállására.⁹⁰ A Román Nemzeti Párt újra megjelenő lapja egyenesen Wilson tekintélyét dobja harcba: „Román katonák, testvérek, legyetek türelmesek !... legyetek méltóak a mai kor legnagyobb emberének, Wilsonnak érdekek feletti szeretetére.”⁹¹

A román nemzeti tanácsok minden esetben együttműködtek a megmaradt hatalmi szervekkel és a magyar tanácsokkal a rend fenntartásában.⁹² Gyakran egymagukban is olyan tevékenységet fejtettek ki, hogy ezzel a magyar polgári körök elismerését is kiváltották, s a magyar sajtó ilyenformán ír róluk: „az aradmegyei román községekben megbecsülni való buzgósággal végzi és irányítja ezt a munkát (ti. a lakosság lecsillapítását — Sz. Z.) Pop C. István és társai”.⁹³

Ott, ahol a lakosság lecsillapítása propaganda útján kivihetetlen volt, ahol a szociális bajok is kirívóbbak voltak, a tanácsok bizonyos gazdasági-szociális intézkedéseket hoztak. Néhol (Hunyad, Fogaras, részben Arad megyékben) az állami közellátási szervek a megyei vagy járási nemzeti tanácsok ellenőrzése alatt látták el feladatukat. A részben bányavidék Érchegységben a

⁸⁶ Aradi Hírlap, 1918. nov. 3.

⁸⁷ A tanácsok szerepére lásd *Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben.* Bpest. 1958. 275 l.

⁸⁸ *Clopoțel*: i. m. 61. l.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Később a román hadsereg bevonulásával folyt bizonyos ijesztgetés. O.L. M.E. 1918. II. t. 790.

⁹¹ Românu, 1918. nov. 8.

⁹² Ld. *Apáthy*: i. m.; Nagyküüllő megye román nemzeti tanácsa kijelenti, hogy „magyar és szász polgártársainak hasonló intézményeivel kész együttműködni minden polgár életének és vagyonának biztosítása érdekében”. *Clopoțel*: i. m. 64. l.; hasonló adatok még O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 49.

⁹³ Aradi Hírlap, 1918. nov. 5. Pop C. István a Budapestről nov. 2-án Aradra költöző Román Nemzeti Tanács (később Központi Román Nemzeti Tanács) elnöke volt.

román nemzeti tanácsok közvetlenül végezték a lakosság ellátásával kapcsolatos ügyeket. Topánfalván a börgyár teljes raktárkészletét, gabonaraktárában levő árut, bor- és szesz készletét a lakosságnak szétosztotta, a takarékpénztárt és a kereskedők üzleteit rendeletileg felnyitatta.⁹⁴ Másutt egészségügyi intézkedésként a bor kötelező kiadását rendelték el. A brádi nemzeti tanácsok közlélmzési bizottsága progresszív beszolgáltatási rendszert vezet be. Még a papoktól is beszedik a kukoricát és a petróleumot; a bizottság ármaximálást és kényszereladást rendel el.⁹⁵ Alsó-Fehér megyében a hegyvidék és síkvidék gabonacseréjét is megszervezik.

Amikor a nemzeti propaganda és a szerény szociális intézkedések hatástalanoknak bizonyultak, sor került tömeges megtorlásra is. A magyar polgárság általában elégedetlen volt a kormány gyengeségével, s követelte, hogy „a kormány, ha kell, ne vonakodjék a statárium kimondásától sem. Ez az intézkedés, ha a vagyonbiztonság elleni gonosztevők ellen léptett életbe, nincs ellentétben a társadalmi felszabadulással.”⁹⁶ Arad környékén többször került sor megtorló akciókra,⁹⁷ amelyek közül a legkirívóbb a facsádi eset.⁹⁸ Itt november 6-án a parasztok feltörték néhány bezárt üzletet. A csendőrség sorsütze megölt két embert, de a tömeg nemhogy szétoszlott volna, hanem délutánra 900—1000 főre duzzadt. Feltörték a gabonaraktárakat, a Gloria román szövetkezet üzletét, a bocskorkészítő műhelyét. A csendőrös hívására Aradról repülő érkezett és bombákat dobott a tömegre; állítólag 104 ember életét veszítette. A lapok lelkesedve írtak a sikerről és megnyugtatónak találták, hogy „a repülőgépek egész nap a levegőben voltak”. A repülőgépeket Hunyad és Kolozs megyében is fel akarták használni.⁹⁹

Arad és Krassó-Szörény megyében a polgárőrség mellett többször indított megtorló hadjáratot az ún. Acélgárda,¹⁰⁰ s a román nemzeti gárdák — ahol erre alkalmasak voltak — önállóan is tevékenykedtek.¹⁰¹

A legszélsőségesebb terrorakciót a hírhedt Urmánczy-különítmény hajtott végre Jósikafalván. Itt Urmánczy Jánosnak 28 000 hold erdője, kastélya és fűrészüzeme volt. Az itt dolgozó olasz foglyok és román parasztok november első hetében zúgolódní kezdtek; fenyegető magatartásuk elöl Urmánczy jobbnak látta elmenekülni. Másnap a foglyok a kantint feltörték, a raktárt fölgyújtották, majd szétszéledtek; a parasztok pedig feldúlták a kastélyt. A tulajdonos testvére által toborzott különítmény (64 tiszt és altiszt) már csak a füstölgő raktárakat találta. Statáriális alapon mintegy húsz embert kivégeztek, majd tetemeiket elégették. November 12-én még ott érte őket a kolozsvári nemzeti tanácsok vizsgálatra kiküldött vegyesbizottsága.¹⁰²

⁹⁴ O. L. Nemz. Min. 1918. VI. t. 414.

⁹⁵ *Clopoşel*: i. m. 76. l.

⁹⁶ Aradi Hírlap, 1918. nov. 5.

⁹⁷ *Kató István*: Az 1918-as novemberi parasztmozgalmak. Századok, 1956. 3. sz. 394—415. l.

⁹⁸ Uo. és Aradi Közlöny, 1918. nov. 7.; Aradi Hírlap, 1918. nov. 7., nov. 8.

⁹⁹ Vö.: *L. Vajda*: Documente despre mişcările ţărăneşti din Transilvania din noiembrie 1918. Analele Institutului de istorie a Partidului. 1957. 5. sz.

¹⁰⁰ M. M. T. V. D. V. köt. 327. l.

¹⁰¹ *Albani*: i. m. 160. l.; *Liveanu*: i. m. 528—530. l.

¹⁰² *Albani*: i. m. 306. l., *Clopoşel*: i. m. 147—148. l.; *Kertész Jenő*: A tíz év előtti Erdély napja. Korunk, 1929. 1, 2, 3. sz., 9—16, 89—98., 171—179. l. Érdemes megjegyezni, hogy más nagybirtokosok a román csapatok bevonulása után pert indítottak az 1918 novemberében birtokukat megtámadó parasztok ellen. Ellenzék, 1919. febr. 9.

Ezek az akciók, történtek bár a nemzeti tanácsok,¹⁰³ kormányiszervek vagy egyes nagybirtokosok részéről, nem tudták a parasztmozgalmakat teljesen felszámolni. A megtorlások számos áldozatot követeltek, de a hatalmi intézkedések összehasonlíthatatlanul gyengébbek és rendszertelenebbek voltak annál, mint amilyenre a megelőző kormányzatoknak lehetőségük lett volna. A parasztmozgalmak következtében a községekben egy szélesebbkörű paraszti demokrácia volt kialakulóban, kizárva az állami beavatkozás korábbi formáit. Az erdélyi népfelkelés a szorosabb értelemben vett magyarországi mozgalomnak volt függvénye, mivel ez utóbbi nyitotta meg az utat a régi rendszer megdöntéséhez. A polgári felkelés itt új elemmel gazdagodik: a nemzeti kérdéssel, amely az események során mind nagyobb jelentőségre tesz szert. November elején azonban a parasztság mozgalmának előterében a társadalmi felszabadulásért vívott harc állott, ez tudatosodott, a nemzeti jelleg csak később domborodott ki.

A román polgárság kísérletei önálló hatalmi szervezet kiépítésére

A polgári felkelés kitörését követően, a falvak megmozdulásaival párhuzamosan és szoros összefüggésben, kifejlődött a Román Nemzeti Tanács vidéki hálózata. A felkelés és a tömegmozgalmak, felborítva a régi rendet, jórészt elűzték azokat a vetélytársakat, akiket a Román Nemzeti Párt évtizedeken át nem engedményekre, de még komoly tárgyalásokra sem tudott kényszeríteni, és lehetővé tette számára, hogy megkísérelje a politikai hatalmat is kézbevenni. Ezúttal kamatoztathatta azt a tőkét, amit a politikai életből való nagyfokú kiszorítottsága eredményezett: viszonylag széles kispolgárság szinte korlátlan bizalmát.

Az új taktikát a felkelés megnyergelése jelentette,¹⁰⁴ ami annál könnyebben sikerülhetett, mivel sem a magyar kormány, sem pedig a munkásság részéről ezen próbálkozással szemben nem fejtettek ki komoly ellenállást. A Károlyi-kormány — korlátai ellenére — alapvetően demokratikusan kezelte a román polgárságot. Jászi már november 2-án minisztertanácson javasolja, hogy a főispáni állások betöltésénél kérjék ki a nemzetiségek információit. November 3-án Pop C. István sajátkezű levelében dr. Varjassy Lajost javasolja Arad megye törvényhatóságának élére, arra hivatkozván, hogy „... csak az ő személye jelent kellő biztosítékot” a románok számára. A RNT elnöke a levelet egyébként mint az általuk el nem ismert kormány el nem ismert parlamentjének képviselője írta alá.¹⁰⁵ Ilyen logikai bűvészműtávrá persze nem mindig volt szükség. A kezdetben önálló, majd az aradi központnak alárendelt kolozsvári Román Nemzeti Szenátus „kéri, hogy közülük való román ember neveztessék ki teljhatalmú kormánybiztosnak az egész erdélyi közigazgatás fölé, mivel ez talán még vissza tudná állítani a rendet”.¹⁰⁶ Ez a szenátus már november 4-én megállapodott az ottani magyar nemzeti tanáccsal Siegler gyalogsági tábornok nemzetőrségi főparancsnokságának elismerésében, ugyan-

¹⁰³ A nemzetőrségnek helyenkénti megbízhatatlanságára lásd: Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Polgári demokratikus felkelés katonai iratai. 1918. dec. 9-i helyzetjelentés.

¹⁰⁴ „Mi a teendő? Arra kell törekedni minden lehetséges eszközzel, hogy a felkelésnek elsősorban nemzeti jelleget adjunk.” Idézi *Liveanu*: i. m. 507. l. (Románul, 1918. dec. 7.)

¹⁰⁵ O. L. Nemz. Min. IX. t. 64.

¹⁰⁶ O. L. Nemz. Min. IX. t. másolat a BM 8584. res. sz.-hoz (1918. nov. 7.)

akkor a kormánytól jelentős pénzösszeget kapott a külön román nemzetőrség céljaira.¹⁰⁷ Fogaras megyében az alispán, egy szász és egy román parlamenti képviselő alakítanak nemzeti tanácsot, úgy mint több más helyen,¹⁰⁸ bár ezt az aradi román központ formálisan megtiltotta. Ennek ellenére a magyar kormány „a románoknak is nemcsak megengedte a nemzeti tanácsok és nemzetőrségek szervezését, hanem egyenesen serkentette őket erre, mert a kormány ezeket, jóllehet autonóm, de mégis az állam szervének tekintette. E felfogást bizonyítja az a körülmény, hogy a magyar kormány közjövödelmeket fordított ezen nemzetőrségek fenntartására, beleértve a román nemzetőrségeket is.”¹⁰⁹ A nemzetőrségek és nemzeti tanácsok november első heteiben minden jelentősebb helységben létrejöttek. A román tanácsok vezetői és hangadói az ügyvédek, papok, tanítók, volt tisztek és gazdagparasztok soraiból kerültek ki. A román nemzetőrségek később részben beolvadtak a román hadseregbe, illetve csendőrségbe, részben pedig főszlottak. A parasztmozgalmak ellenében létrehozott nemzeti gárdák hozzájárultak a rend helyreállításához, bár már kezdetben megmutatkozott, hogy lényegében nem alkalmasak egy erősebb mozgalom elleni akcióhoz.

A kezdeti időszakban — a népmozgalmak felfelé ívelő szakaszában — a magyar szervek és a román tanácsok közötti kapcsolat igen barátságos volt,¹¹⁰ Bihar megyében Lázár Aurél, a RNT vezetője például „a közrend biztosítása érdekében” olyan szorgalmasan működött együtt a hatóságokkal, hogy a főként birtokosok részéről november 10-ig benyújtott 287 panaszt 205 esetben közösen orvosolták.¹¹¹ Kisküküllő és Alsó-Fehér megyében a román tanácsok utasítást kaptak arra, hogy „kéz a kézben dolgozzanak az esetleges magyar vagy szász tanácsokkal”.

Az 1918-as nemzeti tanácsok azonban hosszabb távon nem helyettesíthették a polgári közigazgatási apparátust. Kiépítését a népmozgalmak mellett az is gátolta, hogy a magyar és a román burzsoáziának egyaránt hiányzott az ehhez szükséges erő, továbbá a jövőre vonatkozóan sem voltak kialakult elképzeléseik.

Az erdélyi román burzsoázia november elején megmaradt a hagyományos tapogatózó politika mellett. Kezdetben szüksége volt a maradék magyar államapparátusra, a magyar polgárság anyagi és részben erkölcsi támogatására a népmozgalmak elleni fellépés céljából. Másrészt még volt bizonyos illúzió a Habsburg-birodalom valamilyen formájú továbbélése iránt, hiszen az antant részéről Romániának újabban semmit sem ígértek. Egy Maniuhoz közelálló lap még IV. Károly detronizálása után is szomorúsággal emlékezik az utolsó Habsburg bukására.¹¹²

Az erősödő köztársasági mozgalom s a magyar társadalom további radikalizálódása — úgy tűnik — meggyorsította a román polgárság önállósodási folyamatát. „Ami bennünket románokat illet (a forradalmat Sz. Z.) nemzeti

¹⁰⁷ O. Sz., K. Apáthy-iratok Quart. Hung. 2955.

¹⁰⁸ O. L. Nemz. Min. IX. t. 74. és *Hajdu Tibor*: A tanácsok szerepe a magyar októberi polgári demokratikus forradalomban. Századok, 1954. 2—3. sz. 245—265. l.

¹⁰⁹ Les négociations de la paix hongroise. I. köt. 384. l. A magyar kormány rendszeresen fizette, szervei útján általában fegyverrel is ellátta a román nemzeti gárdákat. Számos helyen 1918 decemberében is fölvették a pénzügyigazgatóságok által kiutaltapidijakat.

¹¹⁰ *Apathy*: i. m.

¹¹¹ P. I. Arch. 1918. B. M. eln. 1920—36—553.

¹¹² *Liveanu*: i. m. 547. l.

katasztrófának kell tekinteni. Arra kell törekedni minden lehetséges eszközzel, hogy a forradalomnak elsősorban nemzeti jelleget adjunk” – írja a RNT lapja, mely máshol is hangsúlyozta, hogy „a RNT nem egy forradalom szülötte”. „... Senki sem várja tőlünk, hogy kövessük a budapestiek példáját, republikánusokká, dinasztiaellenesekké, forradalmárokká váljunk; nem voltunk azok eddig, s nincs okunk a jövőben azzá lenni” ... „Kiválunk ... és elindulunk a magunk útján ... óvakodván a budapestiek sorsától, mert nem óhajtjuk, hogy arra vitessünk, amerre nem akarunk, és oda érkezzünk, ahová menni nem akartunk; megkíséreljük magunk irányítani az események folyását, nehogy azok vigyenek bennünket, hanem mi vezessük azokat” írta egy vezető román lap.¹¹³

A korabeli Magyarországot összetartó főerők bukása (a közös hadsereg felbomlása, a hagyományos uralkodó osztályok hatalmának összeomlása), valamint az európai burzsoáziának a kelet-európai forradalmak által kiváltott világméretű reakciója a román polgárság számára kész helyzetet teremtett, egyben megszabta a román nemzeti mozgalom továbbfejlődésének lehetséges irányát is.

*

A Központi Román Nemzeti Tanács október 31-én kibocsátott felhívásában minden román nemzetiségű katonát „a román nemzeti tanács katonájának” nyilvánított. A központi tisztí és katonatanács Bécsben székelt.

A forradalom kitörése előtt az olasz frontról Budapestre, majd a Nemzeti Párt döntése alapján Bécsbe utazó Maniu „titkos gyűléseken” az ott tartózkodó románajkú tisztek előtt kifejtette, hogy elsőrendű feladatuk csapataik fegyelmének megőrzése. Mintegy 100 tisztből alakította meg a bécsi román katonatanácsot, amely a kb. 5000 főnyi román nemzetiségű szászvárosi 64. gyalogezredre támaszkodott. Az Ausztriai Román Nemzeti Tanács elnöke: C. Isopescu-Grecul képviselő, Maniuval még október 31-én kihallgatásra jelentkezett Stöger-Steiner hadügyminiszternél, s a román tisztek megállapodása alapján a román ezredek feletti parancsnokság átvételét kérte. A hadügyminiszter beleegyezett Maniuék kívánságainak teljesítésébe.¹¹⁴ Az ezred átköltözött a Ferdinánd-kaszárnyába, s katonái felesküdték a román nemzeti zászlóra. Az ezredet a hadügyminiszter igénybevette a bécsi „zavargások” lecsillapítására. Maniu viszont a segítségnyújtást újabb kívánságok teljesítésétől tette függővé. Ezúttal az egész Wiener-Neustadt-i katonai tábor, élelmet és különvonatokat kért a román katonák számára, amire ígéretet is kapott.¹¹⁵

A bécsi román katonatanács a cseh forradalom kitörését követő napokban a „Prágai Román Légiót” a cseh kormány rendelkezésére bocsátotta,¹¹⁶ s ezzel elősegítette az új állam megszilárdulását.

A bécsi akció távolabbi célja az volt, hogy az olasz frontról hazaözönlő

¹¹³ Az idézetek sorrendje: Románul, 1918. dec. 7.; Románul, 1918. nov. 12.; Drapelul, 1918. nov. 19. — *Liveanu*: i. m. 507, 510, 547—548. l.

¹¹⁴ Amikor a hadügyminiszter tanácskozással visszavonult, Maniu azt mondta küldött-társának: „Most öt perc alatt elválik, vajon a forradalomban megnyerjük a vezetőserepet, vagy hadbírótság elé állítanak és talán föbelőnek bennünket.” (*Sever Stoica*: Iuliu Maniu. Cluj. 1934. 114. l.)

¹¹⁵ *Clopotel*: i. m. 56—57. l. Ekkor állítólag 20 000 román katona tartózkodott Bécsben és 60 000 Wiener-Neustadtban. *I. Maniu*: Unirea Ardealului. (Rádióbeszéd 1934. jan. 24.) Klny.

¹¹⁶ *Clopotel*: i. m. 67. l.

hadsereg román katonáiból egységeket szervezve „szép sorjában felesketve és kioktatva arról, mi lesz a feladatuk Erdélyben”, hazaküldje. Ilyenformán a RNT mintegy 50 000 főnyi hadsereg birtokába jutott volna. E csapattestek Erdélybe indítása már november első napjaiban megkezdődött,¹¹⁷ de a hazautazás óvatosságból nem a magyar kormány ellenőrzése alatt maradt területen át, hanem főként szerb övezeten át történt. A szállítmányok egyrésze meg is érkezett,¹¹⁸ de a Prágából hazatérő, jól felszerelt 2. brassói és az 51. kolozsvári gyalogezredek a szerb parancsnokság — a Bánság hovatartozásának eldöntetlen volta miatt — jobbnak látta leszerelni.¹¹⁹

Kudarcot vallott Maniunak (mint a RNT kül- és hadügyi ügyek biztosának) diplomáciai akciója, előbb Károlyiék belgrádi utazását megelőzendő, előkészíteni Franchet d'Esperey és a RNT esetleges tárgyalását, később Mocsonyi I. és Tilea V. Párizsba kiküldése a demarkációs vonal kitolása érdekében. Az előbbi Branisce Valér lapszerkesztő betegségén bukott el, az utóbbi a belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében egyelőre elveszítette jelentőségét. A bécsi akció főcélja, egy önálló hadsereg létrehozása¹²⁰ nem vezetett sikerhez, s Maniu nemsokára elhagyta Bécset.

Mint már szó volt róla, november első hetében még nem volt világos, vajon az antant továbbra is érvényesnek tartja-e az 1916-os bukaresti titkos-szerződést, mely Magyarország tiszántúli területeit nagyjából teljes kiterjedésében Romániának ígérte. Az antant balkáni expedíciós haderejének előnyomulása is megállt a Dunánál. A RNT vezetői november elején bizonytalanok voltak Erdély jövőjét illetően.¹²¹ Kezdetben tevékenységüket a forradalmi fellendülés lefékezésére irányuló, a magyar burzsoáziával közös, vagy hasonló célú akciók jellemezték. Ezzel egyidejűleg s az államapparátus bomlásával párhuzamosan — megerősödtek autonomista törekvéseik. E törekvések nagyjából „a wilsoni elvek” keretei között mozogtak, bár többször fölbukkant az elszakadás gondolata is.

A kezdeti bizonytalanságot jórészt eloszlatta az antant Erdéllyel kapcsolatos állásfoglalásának kikristályosodása.

A forradalom kitörése után, részben a népmozgalmakról nyugatra érkező hírek hatása, de főként az emigráció tevékenysége folytán bekövetkező diplomáciai fordulat eredményeként Stoica, a washingtoni román attasé november 4-én ígéretet kapott a román uniós törekvések amerikai részről történő támogatására, majd másnap nyilvánosságra hozták az ún. Lansing-üzenetet.¹²² Ebben az amerikai külügyminiszter kijelenti: „az elnök rokonszenvez a mindenütt lakó románok nemzeti egységének gondolatával. Az USA nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időben érvényesítse befolyását az iránt, hogy a román nép hozzájusson jogos politikai és területi igényeihez.” Az üzenet a román kormány akkori székhelyén, Iaşiban november 7-én lett ismeretes.¹²³

¹¹⁷ *Stoica*: i. m. 117. l.

¹¹⁸ *Constantin Kirilăscu*: *Istoria războiului pentru întregirea României*. III. Bucureşti. 1925. 366—367. l.

¹¹⁹ *Albani*: i. m. 321. l.

¹²⁰ A párizsi román egység tanácsa is megpróbált emigránsokból hadsereget szervezni a RNT számára. *Desăvârşirea* ... 197. l.

¹²¹ Ld. Pop C. István gyulaféhevári nyilatkozatát. *Liveanu*: i. m. 545. l.

¹²² *Mamutey*: i. m. 377—378. l., *V. Netea*: i. m.

¹²³ *Jancsó*: i. m. 459. l.

A nyilatkozat azt jelentette, hogy az uniót hatalmi úton fogják megvalósítani. Ez ugyan nem keltett ellenszenvet az erdélyi román középosztály soraiban, de bizonyos óvatosságra intette őket. Nem azért harcolt ui. évtizedeken át több-kevesebb következetességgel saját jogaiért, hogy a küzdelem „gyümölcse” kizárólag az ókirályság burzsoáziájának ölébe hulljon. Autonomista törekvéseinek teljesítéséhez, politikai önállóságának megszilárdításához feltétlenül meg kellett szereznie azokat a kulcspozíciókat, amelyeket eddig a magyar polgárság tartott kezében. Ennek útját a magyar kormánnyal való megegyezésben keresték.

November 9-én a nemzeti pártiak és a jobboldali román szociáldemokraták Aradon gyűlést tartottak. Goldis javaslatára elfogadták és elküldték Budapestre azt az „ultimátumot”, amelyben a RNT felszólítja a magyar kormányt, hogy adja át neki a Kelet-Magyarország feletti szuverenitást. Az igényelt terület Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Arad, Bihar, Szatmár, Máramaros vármegyéket is magába foglalta, „továbbá Békés, Csanád és Ugocsa román területeit”. Annak ellenére, hogy pl. Miháli ezt a javaslatot túlságosan merésznek tartotta, nincs másról szó, mint hogy a RNT a legteljesebb jogfolytonosság alapján szeretné elnyerni a hatalmat. A lépés jelentőségét az adja meg, hogy először jelenti be a románok elszakadási törekvését.¹²⁴

November 10-én Miháli és Vajda a RNT tudta nélkül küldötteket menesztettek Iaşiba a román csapatok bevonulását sürgetni — Iorga szavaival — „a bolsevizmus megállítására”.¹²⁵

Ennek a delegációnak küldetéséről nem tudva, a magyar kormány november 10-én a minisztertanácson megvitatta a memorandumot. A kibővített ülésen az erősen nacionalista függetlenségi párti Apáthy István és Bethlen István is hozzájárult Jászi tervéhez, aki a románokkal való tárgyalást javasolta és a svájci kantonális konföderációk alapján kívánta megoldani a nemzetiségi kérdést.¹²⁶ Ugyanakkor Szabó Zoltán tábornokot Kolozsvárra rendelték, hogy a hadseregszervezéssel is nyomást gyakoroljon a román nemzeti tanácsra. Ez azért volt fontos, mivel a hivatalos körök a román nyilatkozatot úgy értelmezték, hogy elutasítás esetén a RNT felkelést szervez Erdélyben s „állandóan fejük felett lebegett a fegyverszüneti szerződés ama pontjának damokleszi kardja, mely szerint a szövetségeseknek joguk van Magyarországra bármely pontját megszállni, ha a rend megkívánja”.¹²⁷

Jászi aradi utazása elé a magyar közvélemény várakozással tekintett,¹²⁸ mivel korábban a románok körében is bizonyos bizalomnak örvendett „ez a kiváló magyar szociológus, aki számos írásában mély megértéssel tárgyalta a román ügyet”.¹²⁹ Ha ezek a tárgyalások eredményre vezethetnek, „akkor elejét vehetjük Erdély Romániához csatolásának és megmenthetjük a csehekkel szemben is területi integritásunkat, megalkothatjuk egy föderatív állam kialakulásának alapját”¹³⁰ — ez volt a kormánykörök véleménye. Az integritás védelmében Károlyiék kezében ez volt az utolsó kártya.

A magyar kormányküldöttség, az erdélyi bizottsági tagok, a szász és

¹²⁴ A RNT levelét ld. O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 240.

¹²⁵ *N. Iorga: Memorii II.* Bucureşti é. n. 105. l., Desăvîrşiera... 386. l.

¹²⁶ *Apáthy: i. m.*

¹²⁷ Uo. és O. Sz. K. Apáthy-iratok. Quart Hung. 2955. IV. 31.

¹²⁸ *Jancsó: i. m.* 462. l.

¹²⁹ Az idézet *Clopotel: i. m.* 50. l.

¹³⁰ Magyarország, 1918. nov. 12.

sváb nemzeti tanácsok küldöttei november 13-án érkeztek Aradra. Jászi az újságíróknak azt mondta, „ha a románok komolyan akarják a békét, mi olyan alapokra helyezkedünk, hogy nem térhetnek ki előre”.¹³¹

A liberális Goldis tiltakozása eredményeként az erdélyi nem román tanácsok képviselői csak határozati jog nélkül vettek részt a tárgyaláson, bár Jászi szerint a szóbanforgó területen élő mintegy 6 841 000 lakosból csak kb. 2 939 000 volt román nemzetiségű. A román burzsoázia azonban nem akart osztozni, hiszen Erdély birtoklásához illúziók is fűzték. Mint Maniu később mondotta: „Szilárd meggyőződésem, hogy a román és magyar nép közül az amelyik Erdély végleges ura lesz, elnyeri és uralni fogja a Duna torkolatait, ami egyet jelent egy döntő erejű kelet-európai államhatalom birtoklásával.”¹³²

A tárgyalások¹³³ bevezetőjében Jászi elmondotta ismert beszédét: „itt a tizenkettedik óra arra, hogy új állapotokat hozzunk létre, amelyek megóvhatnak bennünket a bolsevizmustól, ami mindnyájunkat egyformán fenyeget...; a békekötés nem Fochnak és a többi generálisnak a kezében van, akik, mint éppen Belgrádban láttuk, semmiben sem különböznek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól, hanem azt az európai szovjet köztársaság, a munkások és a katonák tanácsa fogja megkötni. Azokkal az ígéretekkel szemben, amelyeket egyes hatalmak a cseh és egyéb imperializmusoknak tettek, a szovjetköztársaság semleges fog maradni. Ennek a jövő irányzatnak a jele az is, hogy éppen tegnap akkreditálta az orosz szovjetköztársaság magyarországi követévé azt a Rakovszkit, aki legjobban ismeri Románia és a magyarországi románság helyzetét.”¹³⁴

Ezzel Jászi nyilvánvalóan ijeszteni akarta a konzervatív román politikusokat. Felajánlotta a wilsoni önrendelkezési jogot mindama területekre nézve, ahol a románok kompakt tömegben élnek, vagy ahol övék az abszolút többség. Kijelentette, hogy „szükséges a közös érdekek (gazdaság, pénz, közlekedés, élelmezés) védelmére egy közös szerv létesítése”.¹³⁵ Jászi ajánlata valójában több mint a kulturális autonómia, mert ő a teljes kormányhatalom gyakorlását is hajlandó bizonyos feltételek mellett a nemzetiségeknek átengedni, s azok a béketárgyalásokon is képviseltethetnék magukat. Jászi javaslatát Bokányi Dezső a szociáldemokrata párt nevében támogatta.

Jászi tervszövege persze jócskán megnyirbálta a RNT igényeit, s e mellett egy bonyolult szigetrendszer létrehozni Erdély nemzetiségi viszonyainak megfelelően. A megoldás, mely haladó lehetett volna, az események forgatógépében elvesztette realitását. Maga a tény, hogy Jászi részletes tervvel állt elő, hogy nemzetiségi szigeteket próbált körvonalazni, közös ügyeket közös szervekkel akart intézni, mindezt „csak a béketárgyalásokig” jelszóval, joggal keltette fel a román vezetők azon gyanúját, hogy Jászi kész tényekkel akar a béketárgyalásokra menni, ahol ezekre hivatkozhat.¹³⁶ Ajánlatának azonban így is volt bizonyos hatása; olyan hírek terjengtek — nyilván nem teljesen

¹³¹ *Komáromi*: i. m.

¹³² *Maniu*: i. m. 6—7. l.

¹³³ Az aradi tárgyalásokra ld. még: *Jászi O.*: Visszaemlékezés a román nemzeti komitével folytatott aradi tárgyalásaimra. Kolozsvár. 1921; *Clopoțel*: i. m. 83—95. l.

¹³⁴ Aradi Hírlap, 1918. nov. 14.

¹³⁵ Magyarország, 1918. nov. 12. — Marea Unire dela 1 decembrie. București. 1943, 34—36. l.

¹³⁶ *Clopoțel*: i. m. 91. l.

ok nélkül —, miszerint Goldis és néhány más román politikus az elfogadási nyilatkozatot is megszővegezte.¹³⁷

Az esti órákban Vlád Aurél és Lázár Aurél megérkezével a megegyezést ellenzők tábora megerősödött, mindazonáltal a döntés jórészt Maniutól függött, aki útban volt Bécsből Arad felé. Személyének nagy súlya érthető, hiszen ő volt a kül- és hadügyi biztos, ő rendelkezett a legfontosabb információkkal, ő ismerte legjobban az „európai konstellációkat”. Ugyanakkor Jásziék radikális-párti gyűléssel kívánták ottani pozícióikat erősíteni. Jászi, Somló Bódog és Benedek Marcell beszéde után Bokányi a magyar proletariátus forradalmi mozgalmat,¹³⁸ Apáthy viszont kétségbeesésében a királyság megerősítését (!)¹³⁹ szegezte a román követelésekkel szembe.

Másnap Maniuval együtt érkezett a hír, hogy Párizsban ratifikálták a belgrádi fegyverszüneti szerződést. Ez bátorította ugyan a magyar delegációt,¹⁴⁰ de nem változtatott a tárgyalások menetén. Délután a magyar küldöttséggel közölték a RNT elutasító választát, amelyben kijelenti, hogy a provizórikus megoldások semmi biztosítékot nem nyújtanak arra vonatkozóan, hogy a végleges rendezésig az általuk lakott területen a közrendet, a vagyon- és személybiztonságot garantálni lehetne, ugyanakkor Jászi a románság államhatárait véglegesen akarja rögzíteni.

Végezetül Jászi egy 11 pontból álló átmeneti javaslatot tett, amelyben a román többségű területeket teljesen a RNT kormányzata alá rendelné, ez pedig képviselgetné magát a parlamentben; a kisebbségeket mindkét oldalon az 1868. 44. tc. védelme alá helyeznék. A válasz leszögezte: „ez a javaslat sem biztosítja azt a kellő alapot, amely szükséges ahhoz, hogy a RNT garantálhassa a rend fenntartását”. Az újabb elutasító válasz után Jászi értetlenül megkérdezte: Végére is mit akarnak a románok?

„Teljes elszakadást” — válaszolta Maniu.

Tévedés volna azt hinni, hogy a tárgyalások ezzel véget értek. Az elutasító válaszban a RNT a szervezendő román nemzetörség részére pénzt és műszaki támogatást kért, amit a hadügyminiszter részben ki is utalt.¹⁴¹

Az aradi tárgyalások során megmutatkozott, hogy a Károlyi-kormány — a területi integritás talaján ugyan — őszintén kívánta a nemzetiségi kérdés megoldását. A kormánynak több tényezővel kellett számot vetnie. Ismeretes, hogy a kormánykörök előtt nem volt titok az antant Romániának tett területi ígérete, viszont az is igaz, hogy nem látszott teljesen kilátástalannak a nemzetiségekkel való megegyezés sem. Amikor a Jászi-féle delegáció taktikázgatását vizsgáljuk, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egy demokratikus Magyarország szempontjából nem volt közömbös, milyen alapra helyezkedik a nemzetiségek követeléseivel szemben. Jászi minden korábbinál nagyobb engedményre hajlott, s ha talán olyan messzire, mint a teljes autonómia megadása nem is jutott el, nem ez volt az oka annak, hogy a megegyezés meghiusult. Az aradi tárgyalásokon tisztázódott, hogy a RNT a Magyar-

¹³⁷ *Juhász Nagy Sándor*: A magyar októberi forradalom története. Bpest. 1945. 303 l. — Román forrásra hivatkozik *Szász Zsombor*: i. m.

¹³⁸ Magyarország, 1918. nov. 15.

¹³⁹ *Komáromi*: i. m.

¹⁴⁰ A megállapodás ui. egész Magyarország közigazgatását a magyar kormány hatáskörében hagyta.

¹⁴¹ A RNT 10 millió Koronát és 5500 gyalogsági fegyver kiutalását kérte; a pénzt a kormány ki is utalta. *Apáthy*: i. m.; Aradi Hírlap, 1918. nov. 28.; Marea Unire... 39. l.

országtól való elszakadás útját választotta. Jászi ezután sem zárkózott el attól, hogy a kormány továbbra is támogatást nyújtson a román szervezeteknek.¹⁴²

A tárgyalások befejeztével a következtetéseket mindkét fél a maga módján vonta le.

A magyar álláspontot talán Apáthy fogalmazta meg legjobban: „annyit láthattunk, hogy ellenfeleinknek nem lesz bátorságuk a Pop-Csicsó iratában foglaltakat (ti. „forradalmat indítani” — Sz. Z.) beváltani”.¹⁴³

A román vezetők egyelőre elálltak november 9-i kívánságaiktól és a végleges döntést a román hadseregre és a béketárgyalásokra kívánták bízni. Tettüket azzal indokolták, hogy a hatalomátvétel egyoldalú proklamálása „óriási zavart idézne elő Magyarország népei között és ez a zavar alkalmas volna arra, hogy a különben is laza alapon nyugvó rendet teljesen megbolygassa”.¹⁴⁴ Ezt persze nem akarhatták, hiszen úgyszólván „már zsebükben volt az antant ígérete”,¹⁴⁵ s közben feltűnés nélkül a fokozatos hatalomátvétel megkezdődött. A hatalomátvételnek is kettős arca volt. Egyrészt a régi hivatali-közigazgatási rendszer változás nélküli átvétele, a kormány hallgatólagos jóváhagyása mellett jogfolytonossági színezetet, másrészt a tárgyalások meghiúsulása, az ellentétek kiéleződése, a kispolgárság előtt valamilyen forradalmi színezetet kölcsönzött az aktusnak. A román „középosztály” főfeladata, a hatalom részleges átvétele után az lett, hogy további törekvéseit a magyar kormánnyal, részben a Regáttal szemben látványosan is deklarálja. Bizonyítani akarta, hogy a hatalomváltozás már a békeszerződést megelőzően megtörtént, illetve folyamatban van. Ebben az irányban tevékenykedtek a haladó román polgári erők és a jobboldali szociáldemokraták is.

A gyulafehérvári gyűlés

Az aradi tárgyalások idején Maniu egy memorandumot küldött Párizsba a belgrádi fegyverszüneti szerződésben megállapított demarkációs vonal megváltoztatásának kieszközlésére. Egyes magyar atrocitásokra, illetve a fegyverszüneti egyezmény 17. pontjára hivatkozva a román hadsereg Maroson inneni előnyomulásának engedélyezését kérte.¹⁴⁶ A kalandos utazás után Iaşiba érkező erdélyi küldöttek viszont — bár elég nagyszámú volt maga a román nemzetőrség is¹⁴⁷ — inkább „a rend fenntartása” címén kérték a beavatkozást, és meggyőzték a királyt arról, hogy csapatai Erdélyben kellő mennyiségű élelmet, lábbelit és ruhaneműt találnak majd, továbbá az előnyomulásnak nincs semmi akadálya.¹⁴⁸ A katonai beavatkozás kérdése ezzel végleg eldőlt.

A RNT lapja, a *Románul* november 20-án közzétette „a világ népeihez” intézett kiáltványt, amely kifejti, hogy „a kormány az elnyomó állam brutális erejével száll szembe a román nemzetet méltán megillető törekvésekkel”.

¹⁴² A hadseregszervezés és az ellenforradalom összefüggésére ld. *Sipos Péter*: Adalékok az ellenforradalmi mozgalmak történetéhez a polgári forradalomtól a Tanácsköztársaságig (kézirat).

¹⁴³ *Apáthy*: i. m.

¹⁴⁴ Aradi Hírlap, 1918. nov. 15.

¹⁴⁵ *Jancsó*: i. m. 405. l.

¹⁴⁶ *Stoica*: i. m. 158—159. l.

¹⁴⁷ Aradi Hírlap, 1918. nov. 28., *Ioan Georgescu*: George Pop de Băseşti. Oradea. 1935. 158—160. l.

¹⁴⁸ *Albani*: i. m. 217. l.

A román kormány intenciói nyomán másnap újabb kiáltvány¹⁴⁹ tette közzé egy nemzeti gyűlés megtartására szóló felhívást, s ugyanabban a számban jelent meg a román királyi vezérkari főnök csapatainak Erdélybe lépése alkalmából kiadott proklamációja. A román nemzeti komité 1918. november 24-i bizalmas körlevelében fölszólította a helyi tanácsokat, hogy „proklamálják a feltétel nélküli csatlakozást a román királysághoz a jelenlegi dinasztia uralkodása alatt. Ez elengedhetetlenül szükséges és a leghatározottabban megkívántatik.” A gyulafehérvári gyűlésig is minél több község tegyen nyilatkozatot, mégpedig azonnal és minél több aláírással, melyben a román királysághoz és dinasztiahoz való csatlakozási szándékát bizonyítja. Egy ilyen nyilatkozat mintapéldányát is megküldötték azzal, hogy ezeket több példányban kell elkészíteni, hogy Vasile Suciú egyet-egyét külön futárral Iaşiba küldhessen. „Így valószínűleg a népszavazás elkerülhető lesz”, összegezi az akció célját a körlevél.¹⁵⁰

Magyar részről válaszként a kolozsvári magyar nemzeti tanácsot és hatáskörét igyekeztek megerősíteni. Ugyanakkor a kormány különvonatokat biztosított a gyulafehérvári gyűlésre utazó románok részére.

A gyűlés a legtöbb gondot talán a román szociáldemokratáknak okozta. A párt román szekciója nem helyeselte a november 21-i nyilatkozatot, hiszen a feltétel nélküli unióban (s Romániából ezt szorgalmazták) a kivívott és kivívandó demokratikus jogok veszélyeztetését látták. Állásfoglalásuk nem annyira az unió, hanem ennek mikéntje tekintetében általában eltért a burzsoáziától. November 23-án Budapestről Aradra küldték Flueraş Iont, aki ott az egyesülés feltételeiről tárgyalt. A gyulafehérvári rezolúció már kész tervezetében összefoglalt demokratikus reformok megvalósítását a RNT garantálta, s kétélyeiket igyekezett Maniu is eloszlatni a cseh szocialisták egyetértő álláspontjával.¹⁵¹

Azok a balszárnyat alkotó szocialisták, kiknek tiltakozására Flueraş Aradra utazott, nem elégedtek meg a RNT garanciáival; a budapesti vezetőségi ülésen a Gyulafehérvárra delegált Avramescu és Dobrescu kijelentették: „nem ülünk egy asztalhoz a papokkal”; ez már csak azért is helyes szándék volt, mert a nagygyűlésre menő 1228 küldöttből csupán 76 képviselte a munkás-ságot és a kisiparosokat.¹⁵²

A román szocialisták balszárnyának temesvári gyűlésén (november 13—15.) Creţulescu T. nyíltan megmondotta: „Egyesülni fogunk Romániával, de ennek feltételeket kell szabjunk. Haladjon a korrallal és űzze el a zsarnokokat és a román nép szabad lévén, akárcsak mi most, fogjon kezét velünk és alkossunk egy nagy szabad és demokratikus országot. Nem kell többé sem bojár, sem hatalmuk szimbóluma (a király).”¹⁵³

A szociáldemokraták falusi propagandája a népnek azon félelmére épült, hogy „a román hadsereg sorozni fog s elviszik őket katonának Oroszország ellen”,¹⁵⁴ ugyanakkor „a vagyonosabb osztály minden áron akadályozta és igyekezett arra szorítani a szociáldemokraták munkáját, hogy az csak az uniót

¹⁴⁹ Românuł, 1918. nov. 21.; Marea Unire... 41—44. l.

¹⁵⁰ Ld. O. L. Nemz. Min. 1918. X. c. 242. — A nyilatkozatokból 4 db. fotókópiáját közli: Desăvârşirea unificării ... 464—474. l.

¹⁵¹ Maniu ismertette velük Tusar nézetét, aki „habozás nélkül kijelentette, hogy a román szocialisták legjobban tennék, ha mindenekelőtt egy egységes nemzetállam alakítását követelnék”. *Stoica*: i. m. 136. l.

¹⁵² Erdély története. II. köt. Bukarest. 1964. 444. l. ill. Desăvârşirea ... 310. l.

¹⁵³ Adevăruł, 1918. nov. 24. ill. *Albani*: i. m. 206. l.

¹⁵⁴ O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 68.

hirdesse”. De a kortársak is jól látták, hogy a szociáldemokrata és polgári propaganda hatása nagyon is különböző, s a szociáldemokratáké nagyobb hitre talál, „mert a nép a katonáskodástól fél a legjobban s méginkább azért, mert ezek saját uraik ellen izgatják őket”.¹⁵⁵ Az egykorú jelentésből igen fontos az, amit indirekt módon közöl, hogy ti. a nemzeti propaganda nem egyértelműen hatott a parasztságra. A feltétel nélküli csatlakozást elsősorban a kispolgári értelmiség fiatalosága akarta. Az unió kérdésében a román parasztságot inkább mint hátvédet, s nem mint mozgatót figyelhetjük meg.¹⁵⁶

A munkásság és részben a parasztság aggodalmainak ad hangot a Budapesten megjelenő és a centrizmus felé tendáló szocialista *Adevărul*, amikor hangsúlyozza az egyesülés feltételeességének fontosságát.¹⁵⁷ Maga a jobboldali vezetés is magáévá teszi ezt, amikor azt mondja: „a gyulafehérvári Nemzetgyűlés ünnepélyesen ki kell nyilatkoztassa, hogy fenntartja a szabad Erdély autonómiáját addig, ameddig Romániában megváltoznak a jelenleg uralkodó szomorú állapotok”.¹⁵⁸

A román polgárság — bár a nemzeti forradalom beteljesedését ebben látta — nem volt teljes egészében egységes híve az uniónak, illetve a feltétel nélküli megvalósításának. A „középosztály” legfelsőbb rétegei az autonómia révén akarták pozícióikat megerősíteni. A Brătianu által Mihalihoz intézett november 18-i levélben vázolt „teljes egység, az összes lelkek, az összes területek, az ezen akció zászlóját tartó király körüli uniója”¹⁵⁹ csak formálisan volt meg, s ebben csak a kispolgári értelmiség és természetesen a (görögkeleti) papság tudott teljesen feloldódni. Az erdélyi román burzsoázia haladóbb sorait képviselő Goldis — hajdani budapesti gyakorlóiskolai történelemtanár — a magyar közvélemény tájékoztatására mondja: „El fogjuk határozni (Gyulafehérvárt — Sz. Z.), hogy a magyarországi román nemzet, helyesebben a románok által lakott terület Romániához csatlakozik. Erre nézve Romániával már teljesen megegyezésre jutottak. Románia teljes autonómiát ad nekünk addig az ideig, amíg a román királyság régi területén a demokratikus átalakulás meg nem történik. Romániával közös lesz a hadügy, külügy és pénzügy.”¹⁶⁰ Nyilvánvaló, hogy a dualizmusra meglehetősen emlékeztető igények a regáti és erdélyi burzsoázia közötti ellentéteket is tükrözik. „Bukarestben ún. birodalmi gyűlés működik majd, hasonlóan a volt osztrák Reichsrathoz. Ebbe a gyűlésbe a volt magyarországi és teljes autonómiát élvező román nemzet szintén fog képviselőket küldeni ... Románia királyság marad ... a román

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 677.

¹⁵⁷ „A mai Magyarország nem azonos a tegnapi Magyarországgal ... Egyesülni akarunk Romániával, de csak abban az esetben, ha Románia is átalakul egy valóban demokratikus országgá, amelyben a népnek legalább annyi joga van, mint amennyi nekünk most itt biztosítva van. Mi a munkásság Romániájával akarunk egyesülni, de semmi szín alatt sem a népnyúzó és egy Hohenzollern országával.” Egy másik cikk azt mondja a burzsoáziát aposztrofálva: „Ne gondoljátok uraim, hogy munkánk gyümölcsét engedni fogjuk önök által felhasználni egy osztálycél érdekében, milliós szabad népet új reakció karjába vetni azon a címen, hogy Wilson elvei alapján a leghumánusabb aktust hajtjátok végre. Nem! Előbb az elkezdett munkát kell folytatni, seperjünk házunkban és házunk körül, és csak ezután nyújtunk kezet szomszédunknak, még akkor is, ha testvérünk az ... Nem kellene nekünk a Hohenzollernek, mint ahogy nem kellett a Habsburgok sem.” *Adevărul*, 1918. dec. 1.

¹⁵⁸ *Adevărul*, 1918. dec. 1.

¹⁵⁹ *Liveanu*: i. m. 563. l.

¹⁶⁰ *Aradi Hírlap*, 1918. nov. 25.

hadsereg 2 — 3 héten belül meg fogja szállni ezt a 26 vármegyét és akkor teljesen átvesszük a közigazgatást, az impériumot.”¹⁶¹

Időközben Maniu küldöttek útján kérte a román hadsereg előnyomulásának felfüggesztését, alkalmasint így kívánta elkerülni azt a szituációt, hogy a határozat szuronyok árnyékában szülessék.¹⁶²

November 30-án a polgárság és a delegált szociáldemokrata képviselők összeültek az unió elveiben megállapodni. S mivel a román kormány intencióit is tartalmazó határozati javaslatot mindkét oldalról eltérő indokok alapján kritizálták, egy szűkebb bizottságot hoztak létre, amelynek ülésén, hosszas vita után,¹⁶³ Maniu leszögezte: „minden feladatunk a felizgatott tömegek lecsillapítására összpontosul”, egyetlen kérdésben, az unió kérdésében kell döntenünk.¹⁶⁴

A liberális Goldis a parasztság számára földminimum juttatását kívánta bevenni a rezolúcióba. Bonțescu Victor ezt azzal utasította el, hogy „nincs annyi közföld, amennyi a kapzsi földműves igényeit kielégíthetné”.¹⁶⁵ Két nap múlva Bonțescu lett a kormányzótanács földművelésügyi minisztere.

A legtöbb vitát kiváltó — újra meg újra visszatérő — autonómia kérdését Maniu az udvar környezetéből érkező hírrel oldotta meg: „a román kir. udvarnál nem szívesen látják az ilyen feltételes csatlakozást, mert az összeférhetetlen Románia tekintélyével”,¹⁶⁶ ugyanilyen szellemű volt a iașii kormány november 20-i utasítása is.¹⁶⁷

Az új tervezet hallgat a monarchiáról s a nép hangulatának figyelembevételével (nem feltételként) rögzít néhány „alapelvet”, mint az általános és titkos választójog, sajtó-, gyülekezési és gondolatszabadság teljes elismerését, agrárreformot és a munkásság politikai jogainak kiterjesztését. A nemzeti kisebbségekről a rezolúció III. pontja gondoskodik: „Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.”¹⁶⁸ Ebből a pontból látható, hogy a RNB a románság korábbi nemzetiségi sorsából kétségtelenül tanult annyit, hogy a „szerepcseré” alkalmából az erdélyi magyaroknak és szászoknak szélesebbkörű jogokat kellene biztosítani annál, amit a románság a dualista magyar államban élvezett. A szándék tisztelereméltó volt, mert hiszen épp a III. pontról nem mondható, hogy az elsősorban a széles néptömegek nyomására jött volna létre; a

¹⁶¹ Aradi Hírlap, 1918. nov. 28.

¹⁶² *Sever Stoica: Alba Iulia în umbra Trianonului*. Cluj. 1929. 4. l.

¹⁶³ Erről később Traian Novac román szociáldemokrata vezető így nyilatkozott: „... nem igaz, hogy a feltétel nélküli uniót egyhangúan megszavazták, az igazság az, hogy álláspontunkat, ami a román munkásság többségének álláspontja, nem tudtuk a nemzetgyűlésen kifejezni, mert csak azzal a feltétellel kaptunk felszólalási jogot, hogy nem beszélünk köztársaságról”, amikor Demian-Ștengar tiltakozott ez ellen, azzal vádolták meg, hogy a magyar kormány ügynöke. Lásd: Kolozsvári Hírlap, 1918. dec. 14.

¹⁶⁴ Națiunea, 1930. jan. 24.; *Stoica*: i. m. 151. l., *Clopoțel*: i. m. 117. l. — A bizonytalanságra jellemző, hogy még az unió kérdésében sem volt egység. Állítólag Lupescu tábornok megérkezése döntötte el az ingadozók magatartását. Ld. Alba Iulia. Ardealul. 1922. 1. évf. 1. sz.

¹⁶⁵ *Sever Stoica: Alba Iulia în umbra Trianonului*. 13. l.

¹⁶⁶ Aradi Hírlap, 1918. dec. 3. Nem támasztja alá az idézetet a Desăvîrșirea unificării ... idevágó része (399—403. l.).

¹⁶⁷ Erdély története. II. Bukarest. 1904. 438. l.

¹⁶⁸ A határozat teljes szövege: *Clopoțel*: i. m. 121—123. l. illetve *Mikó Imre: Huszonkét év*. Bpest. 1941, 265—267. l.

Gyulafehérvárt megjelentek többsége szociális kérdésekkel s az unió gondolatával volt elfoglalva, a nemzetiségi jogok és kívánalmak problémájával szemben épp olyan érzéketlen volt, mint a magyarság zöme 1848-ban vagy 1867-ben.

A gyulafehérvári gyűlés 1228 delegátusa 1918. december 1-én elfogadta az uniót, azzal, hogy „sajátos intézményeink egy ideiglenes autonómia fenn tartását teszik szükségessé, ami nem változtat a feltétel nélküli unió tényén”.¹⁶⁹ A gyűlés egy 150 tagú Nagy Nemzeti Tanácsot választott, melyben 30 szociáldemokrata is helyet kapott az automatikusan tanácsstaggá váló püspökök és a választott értelmiségiek, gazdagpolgárok mellett.

A nagy tömeggyűlés a vármezőn zajlott le, ahol a különvonatokon, szekereken és gyalog érkező parasztsággal és kisebb számú munkássággal ismertették a határozatot. Az egybegyűltek egyhangú lelkesedéssel fogadták a rezolúció kihirdetését.¹⁷⁰ Az alapelvek progresszív jellege biztatóan hatott.

Gyulafehérvár után

December 2-án a Nagy Nemzeti Tanács kijelölte a 15-ös kormányzótanács (Consiliul Dirigent) tagjait, hódoló táviratot és delegációt küldött Bukarestbe az uniót kimondó rezolúció ünnepélyes átadására. A küldöttség, köztük Ferenc Ferdinánd egykori bizalmasai: Cristea Miron és Vajda-Voevod Sándor, akik végleg szakítottak hagyományos Habsburg-barátságukkal, december 10-én átadták Ferdinánd királynak a határozatot, s másnap röviden törvénybeiktatták, hogy „az 1918. december 1-én tartott gyulafehérvári gyűlés határozatába foglalt területek egyszersmindenkorra egyesülnek a Román Királysággal”.

Ezzel a románság politikai egyesülése formálisan befejeződött. Az egyesülés formája azonban oda vezetett, hogy a haladás román táborában komoly szakadás következett be. A polgárság baloldalának gondolatvilágát is néhány évre szinte teljesen betöltötte nem remélt álmának, Nagyromániának megvalósulása. A szociáldemokraták jobboldala a nemzeti egyesülés támogatásától várta a munkásmozgalomnak a román politikai életbe való integrálását, a párt erősödését. Ezzel szemben a lassan centristákra és baloldaliakra szétváló román szocialista balszárny kezdettől nem értett egyet a jobboldaliak és a nacionalisták szoros együttműködésével, mert ebben nem ok nélkül a demokratikus vívmányok veszélyeztetését látták, önmagukat a jobboldaltól élesen elhatárolva, egy önálló, demokratikus és köztársasági Erdély megalakítását követelték. Elképzelésük szerint ez lett volna a későbbi unió bázisa. A centristák maguk a „parasztállam” elvét vallották, ezért a román proletariátus céljai közé nem vették fel a proletárdiktatúra gondolatát. Még 1918 decemberében megalakították „a román szocialisták internacionalista frakcióját”, s komoly propagandatevékenységet fejtettek ki Arad és Bihar

¹⁶⁹ *Albani*: i. m. 236. ll.

¹⁷⁰ Hogy a parasztság az unió mellett főként mit tartott fontosnak, arra talán rávilágít a következő példa: Egy magyar vasutas a vonaton megkérdezi a hazatartó román parasztot, mit határoztak Gyulafehérvárt? A válasz: „Ezentúl nem lesznek urak, csak szegény emberek, és minden ember egyenlő lesz”. Lásd O. L. Nemz. Min. 1918. IX. t. 677. — „Tény, hogy a proletariátus nagyobb részben más nemzetiségű” — deklarálta Jumanca, aki maga is csak a román szocialisták egy kisebbségét képviselte. *Georgescu*: i. m. 184. l.

megyékben,¹⁷¹ valamint a csepeli, tatabányai és pilisvörösvári román munkásság körében.

A szocialista balszárny december 31-ére Budapestre összehívta az „ausztriai, magyarországi és erdélyi román internacionalista szocialisták” kongresszusát. A szociáldemokrácia minden irányzatának képviselőjében 54 küldött jelent meg, akik elítélték a jobboldali Flueraş és Jumanca belépését a Kormányzótanácsba. A kongresszus „felemelte szavát a román királysághoz való csatlakozásról szóló, Gyulafehérvárt hozott határozat ellen, mert ezt a határozatot nem a nép igazi képviselői hozták, hanem csupán az aradi burzsoá csatlósok egy csoportja. A magyarországi és erdélyi román szociáldemokrácia, mivel a népek szabad önrendelkezési joga eszméjéhez tartja magát, kéri és követeli Magyarország, Erdély és a Bánság minden románjának függetlenségét és azt a jogot, hogy független államot alkossanak. A kongresszus úgy határoz, hogy ennek az államnak a megalakulása — e területek minden nemzetiségének népszavazása által történjék.”¹⁷²

Ezen a kongresszuson alakult meg az 54 küldött többségéből a román kommunista csoport, amely később az „ausztriai, magyarországi, erdélyi és bánsági román kommunisták szövetsége” címet vette fel. A csoport vezetőinek egyrésze valójában csak névleg volt kommunista, a többséget pedig a nemzeti mozgalommal szembeni elzárkózás merevsége jellemezte. Gyengéi ellenére ez a csoport képviselte azt a magot, mely köré tömörülve meg lehetett kísérelni a forradalmi mozgalom jobboldali szociáldemokraták által kátyúba jutott szezekerét kimozdítani.

A baloldal viszonylag nagyarányú előretörésével szemben a román jobboldali szociáldemokraták 1919 januárjában Nagyszebenben egy érdektelenségbe fulladó „ellenkongresszust” tartottak. A pártvezetőség megtiltotta, hogy részt vegyenek azok a küldöttek, akik a baloldal budapesti kongresszusán jelen voltak.¹⁷³ Ilyenformán a budapesti, brassói, aradi, temesvári és lugosi küldöttek legnagyobb része nem jelenhetett meg Nagyszebenben. De nem vehettek részt a petrozsényiek sem — bár nem voltak Budapesten —, mert korábbi szereplésük¹⁷⁴ miatt jelenlétük a jobboldal számára nem volt kívánatos.¹⁷⁵ A nagyszebeni szociáldemokraták kongresszusával a volt történeti Magyarország román munkásságának polarizálódása egy időre befejeződött.

A gyulafehérvári határozat meghozatalában az erdélyi nem-román polgárság vagy munkásság képviselői nem vettek részt. Az erdélyi magyar nemzeti tanács az önrendelkezés elvét természetesen a magyarokra is érvényesnek tekintette, s azt kívánta kifejezni a román parancsnokság fenyegetései¹⁷⁶ ellenére összehívott december 22-i kolozsvári nagygyűlésen, melynek határozata hitet tesz az önrendelkezés, valamint a demokratikus, köztársasági államforma mellett.¹⁷⁷ Másodnap a román királyi csapatok bevonultak Kolozsvárra.

¹⁷¹ Közülük számosan a román hadbíróóság elé kerültek, ahol súlyos büntetésekben részesültek. *Liveanu*: i. m. 593. l. — *Bányai L.*: Din istoricul evenimentelor de după unirea Transilvaniei cu România. Studii, 1964. 3. sz. 459—478. l., ill. *uő.*: Mişcări muncitoreşti şi ţărăneşti în Transilvania în anii 1919—1921. Analele Universităţii Bucureşti. Istorie. 26. 1963. 137—163. l.

¹⁷² *Glasul Poporului*, 1919. febr. 2.

¹⁷³ Uo. A bukaresti küldött szerint a szervezett munkások 60%-a baloldali beállítottságú. Ld. *Bányai*: i. m.

¹⁷⁴ Ld. jelen tanulmány 314. l.

¹⁷⁵ *Glasul Poporului*, 1919. febr. 2.

¹⁷⁶ *Jancsó*: i. m. 475. l.

¹⁷⁷ A határozat szövegét ld. *Mikó*: i. m. 12. l.

A szász központi tanács és a temesközi sváb polgárság képviselői is egyelőre a magyar állam keretében kívántak megmaradni.¹⁷⁸ Kolozsvár megszállása után a demarkációs vonal nyugatra, Máramarosziget—Zilah—Csucsá—Zám irányába tolódott (1918. december 31.). A román hadsereg nyomában a részben megmaradt magyar közigazgatást átvették a nagyszebeni kormányzótanács vagy a román királyság szervei. A román parancsnokságok bevezették a sajtócenzúrát, megszüntették a politikai jellegű szervezetek működését, a gyülekezési szabadságot. Gyűlést csak a katonai parancsnokság engedélyével lehetett tartani.¹⁷⁹ 1919. január 8-án a medgyesi gyűlésen a szász polgárság képviselői elfogadják a gyulafehérvári határozatokat, állást foglalnak Nagyrománia mellett.

Az erdélyi munkásság zöme magyarországi osztályos társaival együtt ekkor már saját külön útját járta, egy szocialista forradalom irányába mentelt.¹⁸⁰

A magyar értelmiség, melynek jelentős része a Ferdinánd királyra teendő esküt megtagadta, riadt tétlenséggel figyelte az Erdély feletti román szuverénitás kialakulását. Ez a merevség csak a trianoni egyezmény aláírása, tehát Erdély új államjogi helyzetének kodifikálása után kezdett változni, amikor — a magyarországi revíziós törekvések megindulásával párhuzamosan — a magyar értelmiség haladó része társadalmi és nemzeti harcainak támogatásához a román baloldallal kereste a kapcsolatot.

3. *Cac*:

Роль румынской буржуазии в Трансильвании осенью 1918 года

(Резюме)

Статья посвящена вопросам формирования румынской буржуазии в Трансильвании, политическим направлениям перед и в ходе мировой войны, роли румынской национальной партии в период распада Австро-Венгерской монархии и ее позиции по отношению к буржуазно-демократической революции в Венгрии. Автор ставил своей целью постановку частично еще не решенных проблем.

В общественном распределении обязанностей в габсбургской империи трансильванские румыны занимали специфическое положение. Исторически господствующий класс румынского общества не содержал в себе аристократии и среднепоместного дворянства, румынское общество было так называемым урезанным обществом. Одновременно с произошедшим в 1848 году освобождением крепостных сложилась и, опираясь на румынских помещиков, развилась румынская банковская буржуазия, которая в противоположность церковной и работавшей за плату интеллигенции была уже продуктом и органической частью современного капиталистического общества. При дуалистической, основанной на гегемонии венгров системе румынская буржуазия не имела доступа в коалицию владевших политической властью классов; такого рода попытки ее в период между 1910 и 1914 годами не увенчались успехом (переговоры о пакте между графом Тисой и румынскими руководителями). Но несмотря на недопущение к политической власти трансильванские румыны все же искали возможностей осуществления своих национальных целей в рамках Австро-Венгерской монархии. В кругах их не сложились сильные узко националистические устремления, которые были столь характерны для южных славян и итальянцев. Для румын, вклиненных между двумя великими державами, Россией и Австро-Венгерской монархией, единственной возможностью объединения в рамках единого государства был одновременный распад этих двух держав. Поражение Австро-Венгерской монархии в войне и

¹⁷⁸ Erdély története. II. köt. Bukarest. 1964. 451. l.

¹⁷⁹ *Liveanu*: i. m. 626. l.

¹⁸⁰ *Csatári Dániel*: Román—magyar kapcsolatok. Történelmi vázlat. Bpest. 1958, 101—111. l.

произошедшая в Будапеште 30-го октября 1918 года революция создали для румынской буржуазии возможность для захвата политической власти. Она сотрудничала с венгерскими национальными советами и властями в разоружении массовых движений, но одновременно Румынский национальный совет, который сформировался 9-го ноября 1918 года из националистов и социал-демократов, в письме, обращенном к венгерскому правительству просил передать ему суверенную власть над Восточной Венгрией. Венгерское правительство в принципе приняло это предложение, однако в ходе переговоров (Арад, 13—15 ноября 1918 г.) выяснилось, что румынская сторона рассчитывает на полный отрыв от Венгрии, на что венгерское правительство уже не желало соглашаться. Это привело к нарушению, бывших до того хорошими, отношений между Румынским национальным советом и правительством, но разрыва между ними не произошло. В рядах венгерской буржуазии пропала вся большая радикализация, для румынской же буржуазии Трансильвании на передний план выдвинулся вопрос объединения с Румынией. 1-го декабря 1918 года в Дюлафехерваре (теперь Алба-Юлия) было провозглашено присоединение Трансильвании к Румынскому королевству. Практически воссоединение Румынии и Трансильвании произошло в обстановке консервативного наступления общеевропейской буржуазии на демократические и социалистические революции в Восточной Европе, и таким образом, в силу необходимости прогрессивные установки, содержащиеся в дюлафехерварской резолюции (демократические реформы, право наций на самоуправление) никогда не были осуществлены.

Саксонская буржуазия сперва стояла на позиции сохранения исторической Венгрии, но позже, с созданием Великой Румынии примирилась с фактическим положением. Жившие в Трансильвании венгерские рабочие, также как и румынские левые социалисты, начиная с конца 1918 года уже стремились в направлении к социалистической революции. Трансильванская интеллигенция венгерского происхождения была против присоединения Трансильвании к Румынии, против Трианонского мирового договора, однако после юридического узаконения новых государственных границ наиболее прогрессивная часть ее стала искать связей с прогрессивными румынскими силами в интересах осуществления своих демократических целей.

Z. Szász:

Le rôle de la bourgeoisie roumaine de Transylvanie en l'automne de l'année 1918

(Résumé)

L'étude présente traite la formation de la bourgeoisie roumaine en Transylvanie, ses tendances politiques se manifestant avant la guerre mondiale et sous la guerre, le rôle du Parti National Roumain à l'époque de la désintégration de la Monarchie Austro-Hongroise, ainsi que son comportement d'après la révolution démocratique bourgeoise de Hongrie. Elle vise à attirer l'attention sur des problèmes encore non éclairés.

Les bourgeois roumains de Transylvanie occupèrent une place spéciale dans la division du travail social dans la Monarchie Habsbourg. La société roumaine manqua de classe dirigeante historique, d'aristocratie et de noblesse terrienne; elle fut une société mutilée. Tout en s'appuyant sur la propriété terrienne roumaine créée par l'émancipation des serfs en 1848, se forma la bourgeoisie bancaire qui — contrairement aux intellectuels ecclésiastiques et notables traditionnels — fut le produit de la société capitaliste moderne, dont elle faisait partie intégrée. Dans le système basé sur l'hégémonie hongroise du dualisme, la bourgeoisie roumaine n'arriva pas à devenir membre de la coalition de classes qui posséda le pouvoir politique, les tentatives entre 1910 — 1914 visant ce but (les négociations de pacte du comte Tisza avec les dirigeants roumains) restèrent sans effet. Malgré ! le fait que les Roumains de Transylvanie furent exclus du pouvoir politique, ils cherchaient des moyens d'atteindre leurs buts nationaux dans les cadres de la Monarchie.

Ils n'avaient pas d'aspirations irredentistes importantes, pareilles à celles des Sud-Slaves ou des Italiens. La condition permettant l'unification en un seul état des Roumains se trouvant entre les deux grands pouvoirs, la Russie et la Monarchie Austro-Hongroise fut l'écoulement simultané de ces deux pouvoirs. La défaite militaire de la Monarchie Austro-Hongroise, la révolution du 30 octobre 1918 à Budapest créa pour la bourgeoisie roumaine la possibilité de prendre le pouvoir politique. Cette bourgeoisie collabora avec les conseils nationaux et les autorités pour neutraliser les mouvements populaires, mais

en même temps le Conseil National Roumain formé par les nationalistes et les social-démocrates demanda le 9 novembre 1918 par lettre le pouvoir souverain sur la Hongrie¹ de l'Est au gouvernement hongrois. Le gouvernement donna son consentement en principe, mais au cours des négociations détaillées (Arad les 13—15 novembre 1918) il devint clair que les Roumains comptent sur la séparation définitive de la Hongrie, et évidemment le gouvernement ne put pas y consentir. Les bonnes relations du Conseil National Roumain et du gouvernement se gâtèrent, mais ne cessèrent pas exister. Une partie de la bourgeoisie hongroise devint plus radicale, la bourgeoisie roumaine fut occupée en premier lieu par la question de l'unification avec la Roumanie. A la réunion de Gyulafehérvár (Alba Iulia) le 1 décembre 1918 les Roumains de Transylvanie déclarèrent leur adhésion au Royaume Roumain. L'unification de la Roumanie avec la Transylvanie se réalisa au cours de l'offensive de la bourgeoisie européenne contre les révolutions démocratiques et socialistes de l'Europe orientale, ainsi il est naturel que les directives progressistes de la résolution de Gyulafehérvár furent négligées (réformes démocratiques, l'autonomie des minorités nationales).

La bourgeoisie saxonne vota d'abord pour la conservation de la Hongrie historique, puis, quand Grande-Roumanie se forma, elle accepta les nouvelles circonstances. Les ouvriers hongrois et les socialistes roumaines de gauche luttèrent pour une révolution socialiste dès la fin de 1918. Les intellectuels hongrois de Transylvanie furent contre l'unification de la Transylvanie avec la Roumanie, mais après le traité de paix de Trianon, c'est à dire après la sanction des nouveaux cadres la couche avancée de cette bourgeoisie tâchait d'entrer en relation avec les forces progressistes roumaines pour la réalisation des buts démocratiques.